

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MUÂZ B. CEBEL
HAYATI ve ŞAHSİYETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL

Hazırlayan
Mehmet ÇİÇEKANA

KONYA 2005

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1
1. KONU VE KAYNAKLAR	1
2. MUÂZ B. CEBEL'İN MÜSLÜMAN OLMADAN ÖNCEKİ HAYATI	3
A. Ailesi ve Nesebi	3
B. Doğumu, Çocukluğu ve Yetiştirilmesi.....	4

I. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE MUÂZ B. CEBEL

1. İSLÂM'I KABÛLÜ	7
2. HİCRETİN İLK YILLARINDA MUÂZ B. CEBEL	9
A) Putlara Karşı Tavrı	9
B) Kardeşlik Uygulamasında Muâz	10
3. KATILDIĞI GAZVE VE SERİYYELER	11
4. YAPTIĞI GÖREVLER	14
5. YEMEN'E GÖNDERİLMESİ	16
A) Yemen'in O Dönemdeki Genel Durumu	16
B) Hımyer Melikleri Elçilerinin Rasûlullah'a Gelişleri.....	19
C) Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderiliş Sebebi	21
D) Yemen'e Gönderilmesi	24
E) Yemen'deki Faaliyetleri	28
F) Yemen'den Dönüşü	33

II. BÖLÜM

HZ. EBÛBEKİR VE HZ. ÖMER DÖNEMİNDE MUÂZ B. CEBEL

1. HZ. EBÛBEKİR DÖNEMİ	37
Şam Fetihlerine Katılışı.....	39
2. HZ. ÖMER DÖNEMİ	45
A. Irak, İran ve Horasan'daki Fetihler	45
B. Bizans Topraklarındaki Fetihler	46
C. Devlet Örgütlenmesi	46

D. Yaptığı Görevler.....	50
a) Zekat Memuru Olarak Kılaboğullarına Gönderilmesi.....	50
b) Din Öğretimi İçin Şam'a Gitmesi.....	51
E) Hz. Ömer'e Mektubu.....	53

III. BÖLÜM

VEFATI VE ŞAHSİYETİ

1. VEFATI.....	55
AMVÂS TAUNU	55
A) Muâz'ın Tauna Karşı Tavrı.....	56
B) Hastalığa Tutulması ve Vefatı.....	58
2. ŞAHSİYETİ.....	61
A) Fiziki özellikleri.....	61
B) İlmi yönü	61
a) Kur'ân'a Hizmeti	64
b) Sünete Hizmeti.....	66
c) Öğrencileri	67
C) Dînî ve Ahlâkî Özellikleri.....	68
SONUÇ.....	75
BİBLİYOGRAFYA	77

ÖNSÖZ

Sahabîler Kur'ân'ın indirilişine canlı şahid oldular. Âyetlerin direk muhatabı oldular. Âyetlerin tefsirini, uygulamasını ve nasıl yaşanacağını bizzat Hz. Peygamber'den görüp öğrendiler. Bu yüzden sahabîler gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse onun vefatından sonraki dönemde insanlara Kur'ân'ın öğretimi ve İslâm dinin ikinci kaynağı olan sünnetin yaşanması yolunda önemli bir rol üstlendiler. Sahabîler gittikleri bütün yerlerde adeta bir okul gibi çalışarak üstlendikleri misyonu îfa ettiler.

Tabîatıyla bütün sahabîler bu görevi eşit derecede yapmadılar. Çünkü Hz. Peygamber'le olan beraberlik süreleri, zekaları, anlayışları, ilmî seviyeleri ve ferasetleri farklı olduğundan kimi sahabîler bu işte temayüz ettiler. Muâz b. Cebel de dinin öğretimi, yaşanması ve yayılması konusunda öne çıkan sahabîlerin başında gelir. Onun Kur'ân'a olan vukûfiyeti ve ilimdeki derinliği sebebiyle valilik, kadılık, muallimlik, müftülük ve mübelliğlik görevlerini üstlenip bunları başarı ile yerine getirdiğini görmekteyiz.

Muâz b. Cebel, Hz. Peygamber'in; "vallahi seni seviyorum", "âlimler haşredildikleri zaman Muâz, bir ok atımı miktarı onların önünde haşredilir" övgüsüne mazhar büyük bir sahabî. Hz. Ömer onu kendisinden sonra halife bırakmayı isteyecek kadar Ömer'in gözünde yücelmiş bir zat. Sahabîler de ona olan hürmetlerinden onu Hz. İbrahim'e benzetecek kadar şeref sahibi bir insan.

Âlimlerin önderi olan Muâz b. Cebel'in hayatı ve şahsiyeti hakkında ülkemizde birkaç çalışmanın dışında çok kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Bu eksikliği göz önünde bulundurarak bir boşluğu dolduracağını umduğumuz bu tezi hazırlamaya karar verdik. Her çalışma gibi tezimizin de muhakkak ki eksikleri bulunacaktır.

Bu tezin hazırlanmasında bana yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL hocama teşekkürlerimi arzetmeyi bir borç biliyorum.

Mehmet ÇİÇEKANA

KONYA-2005

KISALTMALAR

a. g. e.	:Adı Geçen Eser
b.	:İbn
bnt.	:Binti
bkz.	:Bakınız
çev.	:Çeviren
D. G. B. İ. T.	:Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	:Diyanet İslâm Ansîklopedisi
h.	:Hicri
Hz.	:Hazreti
m.	:Miladi
m. ö.	:Milattan Önce
m. s.	:Milattan Sonra
s.	:Sayfa
s.a.v.	:Sallallahu Aleyhi Vesellem
terc.	:Tercüme
thk.	:Tahkik
tsz.	:Tarihsiz

GİRİŞ

1.KONU VE KAYNAKLAR

İlâhî dinlerin sonuncusu İslâm ve bu dinin peygamberi Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed'e peygamberlik görevi Mekke'de, 610 yılında verildi. Rasûlullah (s.a.v.) 23 yıllık tebliğ döneminde insanlara Kur'ân'ı eksiksiz tebliğ etti ve onu yaşayarak insanlara örnek oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu süreçte her türlü baskı, engel ve zorluklara rağmen dinini yaymaktan, ilâhî mesajları insanlara aktarmaktan geri durmadı. Dinini yaymaya başladığında tek başına olan Hz. Peygamber, risâlet görevinin sonunda kendisine tâbi olanların sayısı 100.000'i aşarak bütün Arap Yarımadasına hâkim oldu.

Sahabîler de Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm dinini farklı milletlere ve coğrafyalara ulaştırdılar. Râşid halifeler döneminde fetih hareketleri hız kazandı ve ilâhî mesaj, Arap Yarımadasının dışındaki insanlara ulaştı. Sahabîler bu fetihler vesilesiyle değişik beldelere, illere ve ülkelere dağılıp insanlara dinin öğretimi görevini üstlendiler. Buna da gerçekten şiddetle ihtiyaç vardı. Çünkü farklı kültür, örf-âdet ve yapıya sahip bu insanlara sağlam bir kaynaktan, Hz. Peygamber'in getirdiği ilâhî mesajı öğrenmeleri gerekiyordu. Sahabîler gittikleri yerlerde adeta bir okul gibi çalışarak talebe yetiştirdiler. Etraflarında "Tâbiîn" dediğimiz dini sahabelerden öğrenen insanlar oluştu.

Bu açıdan sahabîlerin hayat hikâyelerinin bilinmesi Kur'ân'ı ve Sünnet'i daha iyi kavrama, yorumlama ve yaşama adına önemlidir. Biz de elinizdeki bu mütevazî çalışmada bu gayeye yardımcı olmaya çalıştık. Çalışmalarımızın kaynak bulma ve bilgi derleme sürecinin sonlarına doğru,

Muâz b. Cebel hakkında Mûsâ Güler'in yüksek lisans tezi hazırlamış olduğunu fark ettik. Biz de mümkün olduğu kadar çalışmamızı farklı kılmaya çalıştık. Mûsâ Güler'in ulaşamadığı kaynaklara ulaştık ve farklı bilgiler edindik. Muâz b. Cebel'in hayatının farklı safhaları ile alakalı farklı rivayetleri değerlendirip sonuca gitmeye çalışıldı.

Bu çalışmamızda öncelikle İslâm Tarihi'nin temel kaynak kitaplarından yararlandık: Biyografik eserlerden İbn Hişam'ın *es-Siratü'n-Nebeviyye*'sinden, Muâz b. Cebel'in hayatının geniş bir şekilde ele alındığı İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtu'l Kübrâsı*'ndan, İbn Hallikan'ın *Vefeyâtu'l A'yân*'ından, Kronolojik Tarih Kitaplarından Taberi'nin *Tarih*'i ile İbnu'l Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târih*'inden, Kronolojik olmayan 256/870 yılına kadar İslâm Tarihi'ni kapsayan Yakubî'nin *Tarih*'inden istifade ettik. Yukarıda saydığımız bu eserlerde, Muâz b. Cebel'in doğumundan vefatına kadar bütün hayatını kapsayan çeşitli bilgiler bulduk. Gazve ve fetihlerle ilgili kitaplardan Vakidi'nin *Kitabu'l-Meğazi*, İslâm medeniyetinden bahseden kitaplardan da İbn Kuteybe'nin *el-Maarif* ve yine ona nispet edilen *el-İmâme ve's-Siyâse* isimli kitaplarda da Muâz'ın katıldığı savaşlar ve bu savaşlarda ifâ ettiği görevlerle ilgili bilgilere ulaştık. Çağdaş yazarlardan ise M. Şakir'in, *İslâm Tarihi* ile M. Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi*, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* gibi eserlerde de Yemen, Hazrec, Akabe ve hicretin ilk yıllarına ait bilgilere ulaştık. Ayrıca günümüzde özel olarak Arap dünyasında çalışılan A. Hamid Mahmud Tahmaz'ın *Muâz b. Cebel*, ve A. Hamid Salih'in yine aynı ismi taşıyan eserlerinden istifade ettik.

2. MUÂZ B. CEBEL'İN MÜSLÜMAN OLMADAN ÖNCEKİ HAYATI

A. Ailesi ve Nesebi

Babası Cebel b. Amr b. Evs b. Âiz'dir. Annesi Hind bnt. Sehl b. Cüheyne¹ Kardeşi Rebîa b. Cebel'dir.² Anabir kardeşi de Bedir ehlinden olan Abdullah b. el-Ced b. Kays'tır³. Muâz'ın babası gibi annesinin de İslâm'dan önce ölmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü onların İslâm'ı ile alakalı kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Nesebi ise şöyledir: Muâz b. Cebel b. Amr b. Evs b. Âiz b. Adiy b. Kab b. Amr b. Üdey b. Sa'd b. Ali b. Esed b. Sâride b. Yezid b. Cüşem⁴ b. el-Hazrec'tir.⁵

Muâz'ın iki oğlu vardır. Birisi Abdurrahman diğerrinin adı ise kaynaklarda zikredilmemektedir. Annelerinin de kim olduğu belirtilmemektedir.⁶ Muâz'ın çocukları Amvâs⁷ taununda vefat ettiklerinden dolayı nesli devam etmemiştir. Bir görüşe göre de kesinlikle çocuğu olmamıştır.⁸

¹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa' d ez-Zühri (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1957, III, 583; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *el-Maârif*, tsh: Muhammed İsmail es-Sâvi, 2. Baskı, Beyrut, 1970, s.111.

² İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmet b. Saîd el- Endelusî (456/1064), *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, Beyrut, 1983, s. 358.

³ İbn Sa'd, III, 583.

⁴ Cüşem Hazrecin bir koludur. Ezd'den, Kahtani'lerden ve onlarda Benû Cuşem b. el-Hazrec b. Harise b. Sa'lebe b. Amr b. Müzeykiya'dandırlar. (Ö. Rıza Kehhale, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, 3. Baskı, Beyrut, 1982.)

⁵ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (218/833), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafâ es-Sekkâ ve arkadaşları, Beyrut, 1936, II, 106; İbn Sa'd, III, 583; İbnu'l Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsd'ü'l-Ğâbe*, Kahire, 1970, V, 194; İbn Hazm, *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, s. 358.

⁶ İbn Sa'd, III, 583

⁷ Filistin'de tarihi bir yerleşim merkezi. Eski adı Emmaus olan Amvâs (Amevâs, Imvâs), Kudüs ile Remle arasında ve Kudüs'ün 33km. kuzeybatısında, denizden 375 m. yükseklikteki bir tepenin eteklerinde kurulmuştur. Hz. Ömer devrinde Amvas'ta veba salgını çıkmış (18/639) ve buradan Suriye'nin çeşitli yerlerine yayılmıştır. Başka bir rivayete göre ise İslâm tarihinde bilinen bu ilk veba salgını 17/638 yılında vuku bulmuştur. Tâûnu Amvâs adıyla meşhur olan bu salgının sonucunda, başta Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde olmak üzere Muâz b. Cebel, Şürahbil b. Hasene, Süheyl b. Amr, Fazl b. Abbas ve Yezid b. Ebû Süfyan gibi bir çok sahâbi dahil 25.000'e yakın insan ölmüştür. Hz. Peygamber'in âzâtlı kölesi Servân b. Fezâre el-Âmiri de 54/674'te burada vefat etmiştir. (Mustafa, Fayda, "Amvâs", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 100).

⁸ İbn Kuteybe, s.111.

Muâz b. Cebel Benû Udey soyundandır. Benû Udey, Hazrec'in bir koludur. Onlar da; Benû Udey b. Saîd b. Ali b. Esed b. Sâre b. Yezid b. Cüşem b. el-Hazrec'in soyundandırlar.⁹

Bazıları onu Benû Seleme b. Sa'd b. Ali'nin soyuna nisbet emiştir. İbn İshak, onun Cüşem b. el-Hazrec'in oğullarından olduğunu söyler. Benû Seleme onun soylarından olduğunu iddia ederler. Çünkü o Sehl b. Muhammed b. el-Ced b. Kays'ın anabir kardeşi idi.¹⁰

Muâz b. Cebel, babasının ölümünden sonra annesinin Benû Seleme'nin eşrafından Ced b. el-Kays ile evliliğinden dolayı Benû Seleme yurdunda annesiyle beraber yerleşmiştir. Bu sebepten Muâz b. Cebel Benû Seleme'den zannedilmişse de bu doğru değildir.¹¹

B. Doğumu, Çocukluğu ve Yetiştirilmesi

Muâz b. Cebel hicretten yirmi yıl önce m. 603 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir.¹² Künyesi; Ebû Abdurrahman'dır. Bilindiği gibi Araplar'da şahıslar, babalarına, annelerine, çocuklarına veya şöhret buldukları bir olaya nispet edilerek anılır ve tanınırlardı. Muâz b. Cebel de oğlu Abdurrahman'a nispet edilerek Ebû Abdurrahman künyesi ile meşhurdur. Bir rivayete göre de künyesi Ebû Abdullah'tır.¹³ Hazrec'ten¹⁴ olduğu için el-Hazrecî Medine Müslümanlarından olduğu için de el-Ensârî diye de künyelenmiştir.

⁹ el-Kalkaşendî, Ebû' l-Abbas Ahmed b. Ali Ahmed (821/1418), *Nihâyetü'l-Ereb fi Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab*, Beyrut, 1983, s. 46.

¹⁰ İbn Hişâm, II, 107; İbn Abdi'l-Berr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk: Ali Muhammed el-Becâvi, Mısır-tsz, s. 1403.

¹¹ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk: Süheyl Zekkâr ve Rıyâd Ziriklî, Lübnan, 1996, I, 288.

¹² ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, 3. Baskı, Beyrut, 1969, VIII, 166.

¹³ ez-Zehabî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1346), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk: Şuayb el-Arnâvut, Beyrut, 1985, I, 445.

¹⁴ Medine'de ensarin mensup olduğu Kahtânî asıllı meşur iki arap kabilesinden biri. Kabilenin Kahtân'a kadar uzanan şeceresi şöyledir: Hazrec b. Hârîse b. Sa'lebe b. Amr Müzeykîyâ b. Âmir Mâüssema b. Hârîse b. İmrüülkays b. Sa'lebe b. Mazin b. Ezd b. Gavs b. Nebt b. Malik b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtan. Evs ile Hazrec Hârîse b. Sa'lebe'nin iki oğlu olup anneleri Kayle'den dolayı Araplar arsında Benî Kayle (kayleoğulları) adıyla da meşhurdurlar. Hazrec kabilesi Hazrec'in Cüşem, Avf, Hâris, Amr ve Kâ'b adlı beş oğlu ile giderek çoğalıp güç kazanmıştır. Belli başlı kolları şunlardır: Neccâr, Sâide, Amr b. Avf, Kavâkıl Sevâd, Züreyk, Tezid, Selime, Beyâda, Hubla, Hazrec, Evs'ten daha kalabalık ve daha meşur olduğu için başlangıçta Araplar bu

Medine’de doğan, çocukluğu ve gençliğini burada geçiren Muâz b. Cebel’in çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda çok az bilgi vardır. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz; Muâz b. Cebel’in babası Muâz çocukken vefat etmiş; annesi, Benû Seleme’nin eşrafından Ced b. el-Kays ile evlenmiştir. Bu evlilikten dolayı Muâz’ın çocukluğu Benû Seleme yurdunda geçmiştir.

Benû Seleme, Medine’nin uzağında yüksekçe bir yerde oturuyorlardı. Muâz’ın üvey babası Ced b. el-Kays ise Benû Seleme’nin eşrâfından ve meşhur münafıklardandı.¹⁵ Rasûlullah (s.a.v.) Tebûk Seferi’ne çıkacağı zaman Ced b. el-Kays’ı Rumlarla çarpışmaya davet etmiş, o da: “Ey Allah’ın Rasûlü bana izin ver ve beni fitneye (derde) sokma. Vallahi benim kavmim bilir ki kadınlara benden daha düşkün kimse yoktur. Ben korkuyorum ki Benû Asfar (Rum) kadınlarını gördüğümde sabredemem.” demiştir. Hz. Peygamber ondan yüz çevirmiş ve “sana izin verdim” demiştir. Şu âyet onun hakkında inmiştir:¹⁶ “Onlardan bir kısmı, “bana izin ver ve beni fitneye sokma” diyordu. Bilmiş ol ki asıl fitne içine onlar düştüler. Ve şüphesiz cehennem kâfirleri kuşatacaktır.”¹⁷

Hudeybiye’de Hz. Peygamber Müslümanları Rıdvan bîatına çağırırken o, buna icabet etmemiş ve onun dışında herkes bu bîata katılmıştır. Ayrıca Ced b. el-Kays cimriliğiyle de şöhret bulmuştur. Benû Seleme onun ismini söylediklerinde cimriliğini de belirtirlerdi. Rasûlullah Benû Seleme’ye “Reisiniz kimdir?” diye sorduğunda, onlar; cimriliğiyle bilinen Ced b. el-Kays’tır, demişlerdir. Rasûlullah da, Ced b. el-Kays’ı beğenmediğini ifade edercesine; “cimrilikten daha büyük bir hastalık var mıdır?” buyurmuştur. “Reisiniz Amr b. el-Cemûh’tur” diye de eklemiştir.

kabilenin ikisine birden Hazrec diyorlardı. (Ahmet, Önkal, “Hazrec”, DİA, İstanbul, 1998, XVII, 143).

¹⁵ İbn Sa’d, III, 571.

¹⁶ İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail (774/1372), Tefsir, thk: Muhammed Ali es-Sabûnî Beyrut, 1996, II, 145.

¹⁷ et-Tevbe, 9, 49.

İşte bütün bunlar Muâz b. Cebel'in büyüdüğü evin atmosferini bize anlatıyor. Muâz, üvey babasının hiçbir kötü huyundan etkilenmemiş, bilakis en güzel huylara sahip olmuştur. Meselâ, Ced b. el-Kays cimriliğiyle meşhurken, Muâz' da cömertliğiyle meşhur olmuştur.¹⁸

¹⁸ Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd, *Muâz b. Cebel*, 2. Baskı, Dımaşk, 1988, s.13.

I. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE MUÂZ B. CEBEL

1. İSLÂM'I KABÛLÜ

Bir davanın hızla yayılması şüphesiz, sağlam ve seviyeli müntesiplerinin çokluğu ile doğru orantılıdır. Hz. Peygamber de bu gerçeği göz önünde bulundurarak, hem îmana davet hem de Kureyş müşriklerine karşı bir kuvvet gayesiyle hac mevsiminde Mekke etrafında konaklamış bulunan Arap kabileleri arasında dolaşıyordu. Görüştüğü kabile ileri gelenlerinin her biri ayrı ayrı bahaneler ileri sürerek İslâm'a girmekten uzak duruyorlardı. İçlerinde müslüman olma arzusunu ifade edenler var idiyse de, bunların İslâm safına katılmalarına engel oluyorlardı. İslâm'a davet edilen bazı kabileler ise, davete icabet etmedikleri gibi, Hz. Peygamber'e hakaret dolu sözlerde söylüyorlardı.¹⁹

Hz. Peygamber yine bir hac mevsiminde bi'setin 11. senesinde Mekke'ye gelen Medineli bir kabileye İslâm'ı anlatmış, onlar da kabul ederek bir sene sonra Akabe mevkiinde görüşmeye söz vermişlerdi.

Bi'set'in 12. yılında hac mevsiminde on iki kişilik bir grup halinde Akabe mevkiinde Medineli müslümanlar, Hz. Peygamber ile görüşerek ona bîat ettiler. 1. Akabe bîatı olarak tarihe geçen bu bîattan sonra Medineli müslümanlar yurtlarına döndüler. Kısa bir süre sonrada kendilerine İslâm'ı öğretecek bir muallim istediler. Hz. Peygamber onlara Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi. Mus'ab'ın gayreti sayesinde İslâm, Medine'de hızla yayılmaya başladı. Mus'ab Medine'de daha bir yılını doldurmadan müslüman olanların

¹⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev: Salih Tuğ, İstanbul, 1993, 5. Yayın, s.150.

sayısı bir hayli artmıştı. Bunların içinde İslâm'la şereflenen Muâz b. Cebel de vardı. Muâz, İslâm'ı seçtiğinde henüz on sekiz yaşındaydı.²⁰

622 yılında hac mevsiminde hem haccetmek hem de Medine'deki durumu Hz. Peygamber'e aktarmak için Mus'ab b. Umeyr Medine'den yetmiş beş kişilik bir kabileyle Mekke'ye gitti. Kafilede Muâz b. Cebel'de bulunmaktaydı.²¹ Kafileyi temsil eden bir grup Mescid-i Haram'da amcası Abbas ile oturan Hz. Peygamber'in yanına vardılar ve şu teklifte bulundular: Ya Rasûllallah! Biz oldukça kalabalığız. Seni yanımıza almak, size yardımcı olmak, uğrunuzda canımızı feda etmek, şahsımızı koruduğumuz şeylerden zatınızı da esirgeyip korumak üzere söz birliği etmiş bulunuyoruz. Bu hususta sizinle daha geniş konuşmak için nerede buluşalım? Hz. Peygamber Akabe'de buluşmayı uygun gördü. Bu buluşma gece yarısı olacak ve kimseye duyurulmayacaktı. Hatta karargâhlarından ayrılırken de dikkatleri çekmemek için küçük küçük guruplar halinde Akabe'ye geleceklerdi. Büyük bir gizlilikle Medineli müslümanlar Akabe'ye geldiler. Hz. Peygamber'de henüz müslüman olmamış olan amcası Abbas ile birlikte geldi. Abbas'ın maksadı yeğenini bu mühim meselede yalnız bırakmamak, yapılanları ve verilen sözleri bizzat görüp işitmektir.

Önce Abbas söz aldı. Medineli müslümanlara hitaben Hz. Peygamber'i koruma hususunda kendilerine güvenleri varsa bu işe girişmeleri, aksi takdirde daha şimdiden bu işten vazgeçmeleri gerektiğini belirten bir konuşma yaptı. Ancak Medineli müslümanlar bizzat Rasûllallah'ın konuşmasını istiyorlardı. Ya Rasûllallah! Sen de konuş. Kendin ve Rabbin için arzu ettiğin ahdi al. dediler. Hz. Peygamber önce onlara Kur'an'dan bazı âyetler okudu. Onları Allah'a davet, İslâmiyet'e teşvik ettikten sonra kendisi ve Rabbi için arzu ettiği hususları şöyle sıraladı: "Yüce Allah için size söyleyeceğim şartım şudur; O'na hiçbir şeyi eş ve ortak koşmadan ibadet etmenizdir. Namazı

²⁰ İbn Sa'd, III, 583, İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, V, 194; ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1346), *Tarihu'l İslam*, thk: Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut, 1988, s. 177; ez-Ziriklî, VIII, 166.

²¹ İbn Sa'd, III, 583.

kılmanız, zekâtı vermenizdir. Kendim için işteyeceğim şartım ise şudur; Allah'ın peygamberi olduğuma şahadet etmenizdir. Kendinizi, çocuklarınızı ve kadınlarınızı koruduğunuz şeylerden beni de korumanızdır.”

Bundan sonra Hz. Peygamber onlara; “Aranızdan, her hususta kavimlerinin benim yanımda temsilcisi (nakib) olacak on iki kişi seçiniz. Mûsâ da İsrailoğullarından on iki temsilci almıştı.” buyurdu. Medineli müslümanlar Hazrec kabilesinden dokuz, Evsliler'den üç temsilci seçtiler.²² Bundan sonra Hz. Peygamber Medinelilerle kadınlar hariç teker teker bîat etti. Muâz b. Cebel de bu bîata katılan bahtiyarlardan. Ve ilk defa olarak Hz. Peygamber'i görmüştü. Bunun mutluluğunu ve bahtiyarlığını yaşıyordu.

Muâz b. Cebel'in İslâmiyet'le şereflenmesiyle alakalı şöyle bir rivâyet daha nakledilmektedir: Cahiliye döneminde Muâz b. Cebel ile Abdullah b. Revaha kardeş idiler. Muâz'ın bir putu vardı. Bir gün Abdullah, Muâz'ın evine geldi. Muâz evde yoktu. Abdullah, Muâz'ın putunu alarak parça parça etti. Muâz evine döndüğünde eşinin ağladığını gördü. Niçin ağladığını sordu. O da, İbni Revâha'nın ilahlarına yaptıklarını haber verdi. Muâz şöyle düşündü: Eğer bunda bir güç olsaydı mutlaka kendini korurdu. Sonra Abdullah'ın yanına gidip; Haydi Rasûlullah'ın yanına gidelim, dedi. Beraber gittiler ve müslüman oldu.²³

2. HİCRETİN İLK YILLARINDA MUÂZ B. CEBEL

a) Putlara Karşı Tavrı

İslâm güneşinin nurundan hissesini alan her müslüman bu nurdan herkesin faydalanması için onu anlatmaya ve yaymaya içinde bir aşk ve şevk hisseder, yerinde duramaz. İslâm'ın nurundan nurlanan Muâz b. Cebel, Akabe bîatından sonra Medine'ye geldiğinde onu yaymak için elinden geleni yaparak

²² Ahmet, Önkal, “Akabe”, DİA, İstanbul 1989, II, 211.

²³ el-Makdisî, Mutahhar b. Tâhir (355/964), *el-Bed'ü ve't-Târih*, Beyrut, 1899, V, 117.

çalışmış ve putlara karşı amansız bir mücadele başlatmıştır. Çünkü şirk üzere olan bazı yaşlılar vardı. Amr b. el-Cemûh onlardandı. Onun oğlu Muâz b. Amr Akabe bîatına katılmış ve Rasûllullah'a bîat etmiştir. Amr b. el-Cemûh Benû Seleme'nin ileri gelenlerinden ve soylularındandı. Her soylunun yaptığı gibi o da Menat isimli bir putu evinde bulunduruyordu. Tahtadan yapılmış bu puta tazimde bulunuyor ve onu temizliyordu. Benû Seleme'nin gençlerinden Muâz b. Cebel ve Muâz b. Amr b. el-Cemûh müslüman olunca (ki bunlar Akabe'de bîatta bulundular.) Amr'ın putunu geceleyin alıyorlar ve baş üstü insan dışıklarının olduğu çukurlara atıyorlardı. Sabah olunca Amr: "Kahrolsun tanrılarımıza kim kötülükte bulundu." Onu temizler güzel kokular sürer sonra: Bunu sana kimin yaptığını bilsem vallahi rezil edeceğim, diye yemin ederdi.

Gece olunca aynı işi tekrar yapıyorlardı. Bu iş çok tekrarlanınca Amr putun boynuna bir kılıç asar ve "eğer sende bir hayır varsa sen kendini koru" der. Tekrar aynı hal olunca Amr kendine gelir, saçma bir iş yaptığını anlar ve müslüman olur.²⁴

Yine başka bir rivayette Muâz b. Cebel'in, Sa'lebe b. Aneme ve Abdullah b. Enis ile beraber Benû Seleme'nin putlarını kırdıkları nakledilmektedir.²⁵

b) Kardeşlik Uygulamasında Muâz

Rasûllullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten beş ay sonra Muhacirlerle Ensâr arasındaki birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek, Muhacirler'den gurbetin acısını ve sıkıntısını hafifletmek amacıyla onları ikişer ikişer kardeş kılmıştır.²⁶ Bu kardeşlik kırk beşi muhacirlerden kırk beşi de Ensâr'dan olmak üzere doksan kişi arasında olmuştur. Bunların arasında Muâz b. Cebel de

²⁴ İbn Hişâm, II, 95- 96.

²⁵ İbn Sa'd, III, 580.

²⁶ İbn Sa'd, I, 238.

bulunmaktaydı. Allah'ın Rasûlü Muâz'ı Abdullah b. Mesud ile kardeş ilan etmiştir.²⁷

Zaten Abdullah b. Mes'ud da hicretten sonra Muâz b. Cebel'in evinde misafir kalmıştır.²⁸ Allah'ın Rasûlü bu kardeşliği rastgele yapmamıştır. Durumlarını inceden inceye tetkik ederek aralarında mizaç, zevk ve şevk birliği bulunanları kardeş kılmıştır. Abdullah b. Mes'ud ve Muâz da bir arada bulunabilecek ortak yönleri olan iki insandı.²⁹

Bazı rivayetlerde Muâz b. Cebel'in Cafer b. Ebî Talib ile kardeş kılındığı ifade edilmiştir.³⁰ İbn Sa'd bununla ilgili şöyle söylemektedir: "Muhammed b. İshak'tan gelen bir rivayette Rasûlullah Muâz'ı Cafer-i Tayyar ile kardeş ilan etmiştir. Muhammed b. Amr dedi ki: "Bu nasıl olur? sahâbîler arasında muahât Hz. Peygamber Medine'ye gelişinden sonra ve Bedir'den önce olmuştur. Bedir gününde muahâtı sona erdiren miras ayeti inmiştir. Cafer b. Ebî Talib'de bu sırada Habeşistan'da ve muahâttan yedi sene sonra gelmiştir." Dolayısıyla İbn İshak'ın görüşü doğru değildir.³¹

İbn Kesîr de Muâz b. Cebel'in Cafer b. Ebî Talib ile kardeş kılındıkları rivayetini ele alıp tahlil ederken muahâtta Cafer b. Ebî Talib'in Habeşistan'da olduğunu ve Hayber'in fethi sırasında geri döndüğünü dolayısıyla bu rivayetin yanlış olduğunu ifade etmektedir.³²

3. KATILDIĞI GAZVE VE SERİYYELER

Akabe bîatında Rasûlullah'a (s.a.v.) bîat eden Muâz b. Cebel bu bîata sadık kalmış ve ömrü boyunca Hz. Peygamber'le beraber bütün gazve ve seriyyelere katılmıştır.³³ Muâz b. Cebel, Hz. Peygamber'e yaptığı bîatın

²⁷ İbn Sa'd, III, 584.

²⁸ İbn Sa'd, III, 151.

²⁹ Suruç Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, İstanbul, 1992, II, 477.

³⁰ İbn Hişâm, II, 151.

³¹ el-Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 170; İbn Sa'd, III, 583.

³² İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1995, III, 226-227.

³³ İbn Hişâm, II, 106; İbn Sa'd, III, 584; İbn Hacer, Ebû'l Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (852/1448), *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*, Kahire, h. 1328, III, 427.

gereği olan cihadına Akabe bîatı ile başlamış yirmi –yirmi bir yaşlarında iken Mekkeli müşrikler ile müslümanlar arasında gerçekleşen Bedir Savaşı'na katılmıştır.³⁴ Müslümanların Medine'ye hicretini hazmedemeyen müşrikler, bir ticaret kervanını hazırlayarak Şam'a göndermişlerdi. Amaçları bu kervandan elde edilecek gelire bir ordu hazırlayıp müslümanlara saldırmaktı. Bunu haber alan Hz. Peygamber 300 kişilik bir müslüman grupta kervanı engellemeye çalışmış ancak kervandakiler bunu haber alınca yollarını değiştirmiş ve kaçmayı başarmışlardı. Bunun üzerine Mekkeli müşrikler derhal bir ordu hazırlayarak Bedir mevkiinde 2/624 yılında müslümanlarla karşılaşmışlar, müslümanlar kendileri için bir ölüm kalım savaşı değerinde olan bu savaştan Allah'ın izniyle galip gelmişlerdi.

Bedir Savaşı'nın öcünü almak isteyen müşrikler, bir yıl sonra 3/625 yılında 3000 kişilik bir ordu ile Medine'ye doğru hareket ettiler. Rasûlullah şehre kapanmak ve muhasarayı, savunma harbi ile karşılamak görüşünü ileri sürdü ise de henüz genç yaştaki kumandanları, açık bir meydanlıkta düşmana bir taarruz harbi ile karşılık verilmesinde ısrar ettiler.³⁵ 700 kişilik bir ordu ile Uhud mevkiinde düşmanı karşılayan müslümanlar savaşın başında galip olmalarına rağmen okçuların yerlerinden ayrılmaları sebebiyle ağır bir yenilgi aldılar. Müslümanlar, aralarında Rasûlullah'ın amcası Hamza'nın da bulunduğu 70 şehid vermişlerdi.³⁶ Muâz b. Cebel 5/627 yılında da bir savunma savaşı olan Hendek savaşına ve aynı yılda vuku bulan Benû Kurayza seriyyesine katılmıştır.³⁷ Ancak kaynaklar, bütün bu savaşlara Muâz b. Cebel'in katıldığını³⁸ zikretmekle beraber onun burada hangi görevi icra ettiğini belirtmemektedirler

7/628 yılına gelindiğinde, Rasûlullah yahudi tehlikesini bertaraf etmek düşüncesiyle Hayber, Vâdî'l- Kura, Fedek ve Teymâ Yahudileri üzerine

³⁴ İbn Sa'd, III, 584; İbn Kuteybe, s.111.

³⁵ M. Hamidullah, I, 233.

³⁶ M. Hamidullah, I, 233.

³⁷ el-Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, Beyrut, 1984, II, 498.

³⁸ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, Ankara, 1987, s.719

yürümek için hazırlığa başladı. Yahudi kalelerinin en büyüğü ve en önemlisi Hayber idi. Orada eskiden beri yahudiler vardı. Sonra Benû Nadir de Hayber'e gelerek onlara katılmıştı. Bu sebeple Hayber, Arap yarımadasında yahudi nüfusunun en fazla toplandığı bir yer haline gelmişti. Aynı zamanda onların hen en güçlüleri hem de müslümanlarla en uzun sınıra sahip olanları idiler. Bu sebeple Hz. Muhammed kuzeydeki yahudiler üzerine yürüyünce işe oradan başladı. 7/628 yılında müslümanlarla Kureyş arasında Hudeybiye antlaşması imzalanmış ve düşmanlık nisbî bir sükûnet bulmuştu. Bu sükûnetten istifade eden müslümanlar Hayber'i muhasara ettiler. Muhasara günlerce uzadı. Yahudi kaleleri teker teker müslümanların eline geçiyordu. Hayber yahudileri de teslim olmaktan başka çare bulamadılar. Müslümanlar onlarla bir defa daha müsamahalı bir anlaşmaya vardılar. Hz. Muhammed, Hayber'in fethiyle müslümanların malı haline gelen arazilerde onların ziraat yapmasına müsaade etti. Çalışmalarına karşılık elde edilen meyve ve tarım ürünlerinin yarısı yahudilerin olacaktı. Ayrıca bir daha herhangi bir şekilde ihanete kalkışmamaları için müslümanların sürekli gözetimi altında bulunacaklardı.³⁹ Muâz b. Cebel, Benû Seleme'nin reisi olarak Hayber'in fethine katılmıştır.⁴⁰

9/630 senesinde Rasûlullah'in askeri harekât açısından en büyük ve son gazve olan Tebûk Sefer'ine katılmıştır.⁴¹ Bu savaşta Hz. Peygamber Evs ve Hazrec kabilelerinden Kur'ân'ı en iyi bilenlerin bayrağı taşımalarını istemiş, Muâz da Benû Seleme'nin bayrağını taşımıştır.⁴² Tebûk'ün bütün merhalelerinde Hz. Peygamber ile olan ve yolda onun yanı başında bulunan Muâz, Peygamberimiz'in Tebûk'e ulaşmasını şöyle anlatmaktadır: "Tebûk yılı Peygamber'le beraber savaşa çıktık. Hz. Peygamber namazı cem' ediyordu. Öğle ile ikinci namazını ve akşam ile yatsı namazlarını cem' ederek kıldı ve dedi ki: "Sizler inşaallah yarın Tebûk pınarına varacaksınız, ancak

³⁹ D. G. B. İ. T. I, 422.

⁴⁰ el-Vâkidî, II, 690.

⁴¹ el-Vâkidî, III, 1003.

⁴² el-Vâkidî, III, 1003.

kuşluk vakti oraya ulaşabilirsiniz. Oraya ulaşan kimse, ben gelmeden suya elini dokundurmasın.”

Oraya vardığımızda bizden önce iki kişi suyun başına varmıştı. Pınardan ayakkabı ipi inceliğinde az bir su akıyordu. Rasûlullah onlara:

- “Pınarın suyuna el vurdunuz mu? Diye sorunca onlar da “evet” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah onlara ağır sözler söyledi (sinirlendi). Sonra pınardan su azar azar bir kaba aktarıldı. Rasûlullah elini ve yüzünü bu suyla yıkadı. Tekrar o suyu pınara dökünce pınardan bol miktarda su akmaya başladı. İnsanlar da o sudan kana kana içmeye başladılar. Sonra Rasûlullah şöyle buyurdu: “Ey Muâz! Eğer ömrün vefa ederse, yakın bir zamanda şuraların bahçelerle dolup taşığını göreceksin.”⁴³

Bugün Tebûk denen bu yerin bahçelerle dolu olduğu ifade edilir.⁴⁴

4. YAPTIĞI GÖREVLER:

Hz. Peygamber zamanında Muâz b. Cebel çeşitli görevler yapmıştır. **Vahiy, mektup ve anlaşma metinlerini yazım** işini üstlenen kişilerdendir.⁴⁵ Mekke'nin fethinden sonra Rasûlullah Mekke'nin reisliğini Attab b. Esîd'e bırakmış, insanlara dini öğretsin diye de Muâz'ı görevlendirmiştir.⁴⁶ Bu iş için Muâz'ın seçilmesi Hz. Peygamber'in bildiği bir hikmetten dolayı idi. Hz. Peygamber Muâz'ı, ilim, fedakârlık, şecaat, cömertlik ve hoşgörü sıfatları yanında aynı zamanda Ensâr'a bir cemile olsun diye seçmişti. Böylece Ensâr gençlerinden biri Mekke'de **İslâm'ın davetçisi** olarak kalıyordu.⁴⁷ Hem idarecilikte hem de İslâm'a davet hizmetleriyle şöhret yapanlardandır.⁴⁸ İbnu'l-Cevzî Muâz'ın Mekke'deki bu görevi sırasında Süheyl b. Amr'a

⁴³ el-Vâkidî, III, 1003; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 36.

⁴⁴ Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd, *Muâz b. Cebel*, s.32.

⁴⁵ el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Yâ'kûb b. Ca'fer b.Vehb (284/895), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, 1970, II, 79; Mahmûd Şakir, *İslam Tarihi*, çev: Ferit Aydın, (Kahraman Yayınları), İstanbul, 1994, II, 142.

⁴⁶ İbn Sa'd, II, 137; İbnu'l Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/ 1232), *el- Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1965, II, 272; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 447.

⁴⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1989, I, 303.

⁴⁸ Mahmûd Şakir, *İslam Tarihi*, II, 142.

Kur'ân öğrettiğini zikreder.⁴⁹ Yine Hz. Peygamber Huneyn seferine çıktığı zaman Mekke'de Muâz'ı yerine **naib** bırakarak, ona halka Kur'ân'ı Kerim'i ve dinin ahkâmını öğretmesini emretti.

Rasûlullah, Muâz'ı **elçi** olarak göndermek istediğini ifade ettiği bir hadiste şöyle buyuruyor: “Rasûlullah: Diğer milletlere onları İslâm'a çağırarak ve dine teşvik edecek adamlar göndermek niyetinde idim. Übey b. Ka'b Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, Muâz b. Cebel'i göndermek istiyordum. Meryemoğlu İsa (a.s.)'nın yaptığı gibi (onun havari göndermesi gibi) sahabeler dediler ki: “Ey Allah'ın Rasûlü: Ebu Bekir ve Ömer'i böyle bir işe göndermez misin? Rasûlullah Onarın ikisini yanımdan ayıramam. Onlar göz ve kulak gibidirler.”⁵⁰

Muâz, Hz. Peygamber'e gelen **misafirlerin ikramı** ile de vazifelendirilmiştir. Bununla ilgili bir rivayet şöyledir: Muhammed b. Mesleme, mescitte Hz. Peygamber'in yanında misafir gördü ve şöyle dedi: “Bu misafirleri Ensârın evlerine dağıtsak ve bu kavimlerden sana gelenlere ait olmak üzere her bahçeden sana bir hurma salkımı ayırsak?” Rasûlullah (s.a.v.) “evet” dedi. Muhammed b. Mesleme mahsülünü kestiğinde bir hurma salkımı getirerek mescitte iki sütunun arasına koydu. İnsanlar da böyle yapar oldular. Muâz buna nezaretle görevli olup iki sütunun arasına bir ip bağlıyor ve hurma salkımlarını ipe asıyordu. Yirmi veya daha fazla sayıda kimse toplanıp yiyorlar, sonra ayrılıyorlardı. Sonra başkaları geliyor, onlara da böyle yapıyordu. Akşam olunca bunun aynısını yapıyordu.⁵¹

Muâz b. Cebel, Rasûlullah'a **münâdilik**⁵² yapmıştır. Hatta bir defasında Hz. Peygamber, Ali, Muâz b. Cebel, Büdeyl b. Verka ve Suhaym'a şöyle buyurmuştur: “İnsanlar arasında nidâda bulunun ve onları teşrik günlerinde oruç tutmaktan nehyedin, bu günler yeme içme günleridir.”

⁴⁹ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî (597/1201) *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, thk: M. A.Kadir Ata, Beyrut, 1992, IV, 264.

⁵⁰ *el-İmâme ve's-Siyâse*, (İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889)'ye nispet edilir.) thk: Taha Muhammed, Kahire, 1967, I, 10.

⁵¹ el-Kettâni, Muhammed Abdulhay, *et-Terâtibu'l-İdâriyye Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebeviyye*, çev: Ahmet Özel, İstanbul, 1990, II, 230.

⁵² Münâdi: Yüksek sesle bir olayı insanlara haber verip duyuran kişi.

Muâz'a verilen en önemli görevler arasında **kadılığı** görmekteyiz. Rasûlullah (s.a.v.) yargı görevine şer'i hükümleri en iyi bilen, hasımların delillerini ve hilelerini en güçlü şekilde kavrayan kimseleri tayin ederdi. Muâz, helal ve haramı en iyi bilen olunca, insanların yargıda en üstünü de sayılmıştır.⁵³ Yargıçlıktaki bu üstünlüğü sebebiyle de Hz. Peygamber onu Yemen'e kadı olarak göndermiştir.

Muallimlik, kadılık, İslâm'a davetçilik, bayraktârlık, zekât tahsildarlığı, Kur'an muallimliği, münâdilik ve idarecilik üstlendiği görevlerdendir. Ancak hiç şüphesiz Hz. Peygamber zamanında onun üstlendiği en önemli görev ve hayatında mühim bir yer işgal eden olay Yemen'e gidişidir.

5) YEMEN'E GÖNDERİLMESİ

a) Yemen'in O Dönemdeki Genel Durumu

Yemen, tarihi geçmişin derinliklerine uzanan bir Arap ülkesidir. Konum olarak Arabistan'ın güneybatısındadır. "Yemen" kelimesi, uğur ve bereket anlamındaki "yümn" den türemiştir. Gerçekten bu bölge, yakınındaki çöllere kıyas edilince uğur iyilik ve bereket ülkesidir. Yemen'e bereket, arazisinin verimliliğinden, kısmen düzenli yağmur yağmasından ve aynı zamanda halkının becerikliliğinden ileri gelmiştir. Yemenliler suların boşa akmasını önlemek amacıyla barajlar yapmışlar, bu barajlar vasıtasıyla suları dağlar arsında ve setler gerisinde biriktirmişlerdir. Ayrıca bulunduğu coğrafi mekân da Yemen'e bereket yağdıran ana unsurlardandır. Şöyle ki; Hindistan Endonezya ve Çin'den gelen ticaret filolarının güneydeki uğrak yeri Yemen olduğu gibi, yarımadanın kuzeyindeki Şam'dan gelen ticaret kervanları ile bu ticaret gemilerinin buluşma yeri de Yemen olmuştur. Bundan dolayı da Yemen deniz ticareti filolarının getirdiği mallar ile kuzeydeki deve

⁵³ el-Kettâni, *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, II, 18.

kervanlarının getirdiği malların sergilendiği önemli bir pazar haline gelmiştir.⁵⁴ Yemen'in konumu, onu çöl bölgesi için geçerli olan saf ve katıksız bir nesilden mahrum bırakmıştır. Yemen değişik soydan insanlarla dolup taşmıştır. Yemen pazarları da yarımadanın muhtelif bölgelerinden ve yarımada dışından tüccarları kendisine çekmiştir. Bu tüccarlardan bir kısmı kısa veya uzun süre arada kaldığı için Yemen'de dil gibi soylar da karışmıştır. Bu tüccarların çoğu Babu'l Mendeb yoluyla Afrika'dan bir kısmı Hindistan'dan veya Doğu-Hint adalarından geliyordu. Bir kısmı da kuzeyden Suriye'den inen ticaret kervanlarıyla geliyordu. Bu gelenler ile bölgenin asıl sakinleri olan Kahtaniler arasında kız alıp vermeden doğan akrabalık bağları kuruldu. Ticaret için Hindistan'a ve Endonezya'ya giden Yemenli ve Hadramutlu tüccârın bu bölgelerden evlenmeleri ve aldıkları hanımlarla birlikte dönmelerinin de bunda rolü olmuştur. Bu bilgilere göre çeşitli ırklar farklı medeniyetler ve muhtelif dillerin panayırı olan Yemen pazarını zihinde canlandırmak pek güç olmamalıdır.

Yemenliler zekâ, hikmet ve kahramanlıkta meşhur olmuşlardır. Hatta Hz. Peygamber onları şöyle övmüştür:

-“Size Yemenliler geldi. İnce ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, Hikmet de Yemenlidir. Küfrün başı şark cihetindedir. Böbürlenme ve kibirlenme deve besleyenlerdedir. Sükûnet ve vakar koyun besleyenlerdedir” der.⁵⁵

Yemen'de kurulan büyük devletlerin en önemlileri, Main, Kataban ve Hımyeriler'dir. İlk ikisi hakkında bilgimiz azdır. Bu iki devlet aynı asırda varlıklarını sürdürdüler. Main (m. ö.) 2. binin sonlarında (m. ö. 1200 dolaylarında) mevcuttu. Seba devleti kurulana dek devam etti. Seba devleti, Main Devleti aleyhine genişledi ve (m. ö.) 7. asırda Main'den ancak az bir parça kaldı.

⁵⁴ D. G. B. İ.T, I, 114.

⁵⁵ Canan İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, XIII, 210

Kataban ise (m.ö.) 1. binin başlarında ortaya çıktı. (m. ö. 1000) Babu'l-Mendeb'e yakındı. Main devletinde olduğu gibi onu da Seba devleti ortadan kaldırdı⁵⁶. Sasani ve Bizans İmparatorlukları Yemen'e hâkim olmak, bölgenin ticaret ve ziraattan sağladığı zenginlikleri elde etmek için şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdir.

Yemen'de hâkimiyet Kur'ân Habeşistan Valisi Ebrehe ise Kâbe'nin üzerine yürüyüp yıkmak istemiş, ancak Allah'ın gazabına uğrayarak giriştiği işe pişman olmuştur. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de ise açıkça bildirilmiştir:

-“Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi? Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üstüne sürü sürü kuşlarını gönderdi. O kuşlar, onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu. Böylece Yüce Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi.”⁵⁷

Sasaniler'in Yemendeki son valisi Bâzân idi. O müslüman olup ölünceye kadar Yemen Valiliğinde bulunmuştur. Bâzân'ın müslüman olma hikâyesi şöyledir; Rasûlullah, Kisra'ya mektup göndererek onu İslâm'a davet eder, Kisra bu mektupta peygamberin adının kendi adından önce yazılmasına hiddetlenip mektubu yırtar. Yemen'de bulunan valisi Bâzân'a, onu yakalayıp huzuruna getirmesini söyler. Bazen da Hz. Muhammed'i getirmek için iki pehlivanı Medine'ye gönderir. Elçiler peygamberin yanına varır, Rasûlullah onların niyetlerini anlar ve onlara “Arkadaşınıza gidin ve onun efendisinin benim Rabbim tarafından bu gece öldürüldüğünü haber verin” der.

Elçiler gidip durumu anlattıklarında Bâzân: “O günün tarihini yazın, eğer doğruysa o gerçekten bir peygamberdir.”der. Araştırma neticesinde Kisra'nın o tarihte öldüğü anlaşılır. Bunun üzerine Bâzân müslüman olur. Yemen halkı da ona uyararak müslüman olur. Rasûlullah onu Yemen Valisi olarak görevinde bırakır. Bâzân da ölünceye kadar görevinde kalır.⁵⁸

⁵⁶ D. G. B. İ. T. I, 115.

⁵⁷ el-Fil, 105, 1-5.

⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 307.

b) Hımyer Melikleri Elçilerinin Rasûlullah'a Gelişleri

Rasûlullah Hudeybiye Mûsâlahası'ndan sonra mektuplar yazarak devletleri ve kavimleri İslâm'a çağırıştır. Devlet mektuplarının birini de Yemen'e göndermiştir. İşte bu davet mektuplarının bir semeresi olarak, peygamberin Tebûk Seferi dönüşünde h. 9. yılında Ramazan ayında Hımyer Meliklerinin elçileri Medine'ye gelerek müslüman olduklarını ve Peygamber'e bîat ettiklerini bildirmişlerdir.⁵⁹ Bu Melikler Haris b. Abdi Külal, Nuaym b. Abdi Külal, Nu'man Kayle zi Ruayn'dirler.⁶⁰ Bunlar, Zî Ruayn, Meafir ve Hamdan'ın küçük melikleriydiler. Zür'atü Zî Yezen, Malik b. Mürre er Rehaviyi, müslüman olduklarını şirki bıraktıklarını haber vermek üzere Rasûlullah'a göndermiştir.⁶¹

Rasûlullah da onlara şu mektubu yollamıştır:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Allah Rasûlü Muhammed'den, Haris b. Abdi Külal ve Nuaym b. Abdi Külal ve Nu'man'a Zî Ruayn, Meafir ve Hemdan'ın yardımcı meliklerine!

Ben kendisinden başka ibadete layık olmayan Allah'a hamd ederim. Bilesiniz ki, Rum diyarından dönüşümüzde elçiniz bize geldi. Medine'de görüştük, onunla gönderdiğiniz mektubu ilettiler ve durumlarınızı anlattı. Müslüman olduğunuzu ve müşrikleri öldürdüğünüzü haber verdi. Eğer ıslah olur, Allah ve Rasûlü'ne itaat eder, namazı kılar, zekâtı verir ve ganimetlerin beşte birini ve Rasûl'ün payını, onun kendisi için seçtiği (safiy) verirseniz, Allah sizi hidayetiyle hidayet etmiş demektir. Mü'minler akardan elde ettikleri ürünün akarsuları ve yağmur suyuyla sulananından onda bir zekât vereceklerdir. Kova ile sulanan üründen ise onda birinin yarısını (yani yirmide bir) zekat vereceklerdir. Kırk deve üç yaşına girmiş dişi deve yavrusu vermek lazım gelir. Develerden otuz tanesinde iki yaşına girmiş erkek deve

⁵⁹ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mulûk*, Beyrut, 1962, III, 122.

⁶⁰ Yakubî, II, 79.

⁶¹ Taberî, III, 122.

yavrusu verilmelidir. Her beş deve de bir koyun vermek lazım gelir. Her on deve de iki koyun lazım gelir. Her kırk sığırd a üç yaşına girmiş bir sığır vermek lazım gelir. Her otuz sığırd a iki yaşına girmiş bir erkek buzağı vermek lazım gelir. Her kırk koyundan bir koyun vermek lazım gelir. Bu hayvanların sadece saime olanından yanı senenin yarından fazlası dışarıda otlayanından vermek lazım gelir. Bunlar Allah'ın farizalarıdır ki, Allah zekât olarak müminlerin üzerine farz kılmıştır. Kim daha fazlasını verirse bu onun için daha hayırlı olur. Kim bunu edâ eder ve müslüman olduğunu isbat eder, müşriklere karşı mü'minlere yardım ederse, o mü'minlerdendir. Onlarla aynı haklara sahip olur. Onun için, Allah'ın Rasulünün ahd ve antlaşması vardır.

Yahudi veya Hristiyanlar'dan kim müslüman olursa, o mü'minlerdendir. Onlarla aynı haklara sahiptir ve aynı yükümlülöklere tabidir. Kim Yahudilik veya Hristiyanlık üzere olursa o, dininden zorla çevrilmez. Ancak cizye vermekle yükümlü olur. Erkek olsun kadın olsun, hür olsun köle olsun, bülüğ çağına ermiş her bir şahıs, meafir (Yemen elbiselerinden bir çeşit elbisedir.) kıymetinden tam bir dinar veye elbise yönünden onun karşılığını vermekle yükümlü olur. Kim bunları Rasûlullah (s.a.v.)'a öderse, onun için Allah'ın ve Rasûlü'nün ahdi vardır. Kim vermezse o, Allah ve Rasûlü'nün düşmanıdır.

Muhammed Rasûlullah Zür'atü Zi Yezen'e haber gönderiyor. Benim elçilerim size geldikleri zaman onlara iyi davranmanızı tavsiye ederim. Bu elçilerim: Muâz b. Cebel, Abdullah b. Zeyd, Malik b. Ubade, Ukbe b. Nemr, Malik b. Mürre ve arkadaşlarıdır. Sizin yanınızdaki zekâtı ve şehirlerinizden aldığınız cizyeyi elçilerime veriniz. Onların emîri Muâz b. Cebel'dir. Bunlar mutlaka memnun olarak geri dönsünler. Muhammed şehadet eder ki, Allah'tan başka ibadete layık hiçbir Ma'bud yoktur. Ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.

Malik b. Mürre er-Rehavi bana haber verdi ki, sen, Himyer'in ilk müslümanı olmuşsun ve müşrikleri öldürmüşsün. Hayır ile müjdelen! Himyer'e iyi davranmanı sana emrediyorum. Hıyanet etmeyin. Birbirinizi

yardımsız bırakmayın. Allah Rasûlü sizin zengininiz ve fakirinizin velisidir. Zekat ne Muhammed'e, ne de onun ehl-i Beyt'ine helaldir. O ancak bir zekat olup müslümanların fakirlerine ve yolculara verilir. Malik bize haberi ulaştırmış, ve sırrı gizlenmiştir. Muâz bana mensup olanların salihlerinden ve dindarlarından bir kimsedir. Ona iyi davranmanızı emrediyorum. Çünkü sözü dinlenen bir kimsedir. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”⁶²

İslâm'a girdiklerini ve bağlılıklarını ifade eden bu elçiler bir de dini öğrenmek için Hz. Peygamber'den bir muallim istediler.

c) Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderiliş Sebebi

Yemen, İslâm dininin gelmesinden itibaren üç bölgeye ayrılmış, müslümanlar bu üç bölgeye vali atamışlardır.

1. Cened Bölgesi: en büyük bölgedir. (Cened ismi Cened b. Şehran'dan ismini almaktadır).
2. San'a: ortanca bölge,
3. Hadramevt: En küçük bölgedir.⁶³

Arap Yarımadası'nda, Rasûlullah'ın hayatı boyunca İslâm'ın nüfuzu altına giren tüm bölgeler içerisinde Yemen en geniş ve kültürel bakımdan en faal olanıydı ki, Halid b. Said, San'a'nın, Muhacir b. Ümeyye Kinde'nin, Ziyâd b. Lebîd Hadramut'un, Ebû Mûsâ el-Eş'ari Zebid'in ve Muâz b. Cebel de Cened'in yöneticiliğine atandılar.⁶⁴ Yemen'e gönderilenlerin başkanı ise Muâz b. Cebel'dir.⁶⁵

Yerel yöneticiler, kontrolleri altındaki bölgelerdeki adli görevler ve gelirlerin toplanması ile birlikte bölgenin genelde idaresi ile sorumlu idiler ancak, öncelikli görevleri İslâm'ın temel prensiplerini anlatmak idi.

⁶²Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, Ankara, 1987, s. 101; et-Taberî, *Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mulûk*, III, 122.

⁶³ Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah (626/1228), *Mu'cemu'l Büldân*, Beyrut, 1957, II, 169.

⁶⁴ İbn Abdilberr, s.1403.

⁶⁵ et-Taberî, III, 122.

Yemen'e gitmek için görevlendirilenlerin farklı tarihlerde olduğu anlaşılır.⁶⁶ Muâz'ın da bazı rivayetlerden tek başına bazı rivayetlerden de Ebû Mûsâ el-Eşârî ile birlikte gönderildiği anlaşılıyor.⁶⁷

Muâz'ın Yemen'e gönderilmek için seçilmesiyle ilgili şu rivayetler zikredilmektedir: Cabir Radyallahu Anh'den: Muâz b. Cebel, insanların en güzel yüzlülerinden, en iyi huylularından ve eli en açık olanlarındandır. Bu yüzden çok borç altına girdi ve alacaklıları peşini bırakmaz oldular. Bunun için kendisi birkaç gün evinden çıkmadı. Nihayet alacaklıları onu Rasûlullah'a şikâyet ettiler. Rasûlullah da haber gönderip onu yanına çağırttı. Muâz, Hz. Peygamber'in yanına gelirken alacaklıları da beraberinde gelip haklarını ondan almasını istediler.

Rasûlullah da:

-Kim ona bağıştta bulunursa Allah o kimseden razı olsun, diye dua etti; Bunun üzerine kimisi ona hakkını helal etti kimi ısrarla haklarını istediler. Bunun üzerine Rasûlullah ona: "Çare yok fakirliğe sabredeceksin" diyerek onu bütün mallarından sıyırıp onlara teslim etti. Onlar da Muâz'ın mallarını aralarında bölüştükten sonra herkes ancak hakkının yedide birine kavuşmuş olduğundan, Rasûlullah'a onu köle olarak satıp parasını kendilerine taksim etmesini istedilerse de Hz. Peygamber buna izin vermedi. Bundan sonra Muâz, kabilesi olan Seleme Oğulları yanına döndü. Yakınları ona:

Ya Eba Abdurrahman, sen yardıma muhtaç bir duruma düşmüş bulunuyorsun. Rasûlullah'dan niçin yardım isteğinde bulunmadın? dediler. O da bunu yapamayacağını söyledi. Birkaç gün sonra Rasûlullah ona haber gönderip yanına çağırttı ve:

—Ben seni Yemen'e vali tayin ettim. Cenab-ı Allah belki bu sayede kaybettiğin malların yerini doldurur da borçlarını ödersin, dedi. O da Yemen'e gidip Rasûlullah vefat edinceye kadar Yemen'de kaldı.⁶⁸

⁶⁶ Musa, Güler, *Muâz b. Cebel* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.27.

⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 99.

⁶⁸ İbn Sa'd, III, 587.

Muâz'ın Yemen'e gidişi ile ilgili bir başka rivayette şöyledir: İbn Ömer'in bildirdiğine göre 9/630 yılında Yemen'den gelen bir heyetin muallim istemesi üzerine Hz. Peygamber bir gün sabah namazını kıldırdıktan sonra cemaate yüzünü döndürüp: "Ey Muhacir ve Ensâr cemaati, hanginiz Yemen'e hazırlanıp gider?" diye sordu. Önce Hz. Ebûbekir sonra da Hz. Ömer kalkıp gitmek istediklerini söyledilerse de Hz. Peygamber bu iki sahabiye olumlu cevap vermeyip tekrar sordu. Bunun üzerine Muâz b. Cebel kalkıp; "Ben giderim Ya Rasûlullah!" dedi. Peygamberimiz de "Ey Muâz! Bu vazife senindir." buyurdu.⁶⁹

Bu iki rivayet birbirine zıt gibi görünse de anlaşılın o ki; Yemenlilerin bir muallim talep etmesi üzerine, Muâz'ın ekonomik sıkıntısı da nazara alınarak, maddî durumunu iyileştirmesi ve göreve liyakati dolayısıyla Hz. Peygamber onu seçmiştir. Rivayetlerde rastladığımız ancak detayını bilemediğimiz bilgilere göre de Hz. Peygamber ona hediye alabileceğini söylemiş⁷⁰ ve zekâtla ilk ticaret yapan da Muâz'dır.⁷¹

Hz. Peygamber Muâz'ı Cened bölgesine vali olarak atadı.⁷² O bu işe seçildiğinde otuz yaşından küçüktü.⁷³ Bir rivayete göre de yirmi dört yaşında idi⁷⁴ Muâz'ın vali mi kadı mı olduğu hususunda görüş ayrılığı mevcut olup İbn Abdilberr kesin bir ifadeyle kadı olduğunu, Gassani ise vali olduğunu söyler.⁷⁵ Anlaşılın o ki; Muâz Yemen'de çeşitli görevleri ifa edecektir: Valilik, kadılık, zekât memurlarından zekât toplayıcılığı, halka dinin öğretimi, Kur'ân öğretimi, muallimlik ve vergi tahsildar ve muhafızlığı.⁷⁶

Sonuç olarak Muâz Yemen'de yöneticilik (vali), kadılık ve muallimlik görevlerini beraber ifa ettiği anlaşılmaktadır.

⁶⁹ Salih, Abdülhamit, *Muâz b. Cebel*, Kahire, 1990, s. 33.

⁷⁰ İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*, III, 427.

⁷¹ İbn Abdilberr, s.1403.

⁷² Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, thk: Abdullah Enis et-Tabba', Beyrut, 1957, s.92.

⁷³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *Uyûnu'l-Ahbâr*, Kahire, 1930, I, 230.

⁷⁴ M. Hamîdullah, II, 184.

⁷⁵ el-Kettâni, *et-Terâtu'l-İdâriyye*, II, 22.

⁷⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, II, 189; et-Taberî, IV, 48; el-Kettâni, *et-Terâtu'l-İdâriyye*, I, 125; M. Hamîdullah, II, 78.

d) Yemen'e Gönderilmesi

Hz. Peygamber, Muâz'ı Yemen'e 9/630 yılında Rebiülâhir'de,⁷⁷ başka bir rivayete göre, Mekke'nin fethi yılında⁷⁸ İbn Kesîr'e göre de Veda Haccından önce⁷⁹ göndermiştir. Onun bu görevi 11/632 yılına kadar sürecektir.⁸⁰

Hz. Peygamber Muâz'ı Yemen'e göndereceği zaman Muâz'a bineğini hazırlamasını, onu Yemen'e göndereceğini söylemişti. Muâz bineğini hazırladıktan sonra Hz. Peygamber'in yanına gelmiş, Rasûlullah onun elinden tutarak şöyle buyurmuştu: "Muâz, sana Allah'a karşı müttaki olmanı, doğru söylemeni, verdiğin sözde durmanı, emaneti sahibine vermeni, hıyanet etmemeni, yetime şefkati, komşu hakkını gözetmeni, öfkeni yenmeni, Mütevazi olmanı, Selamı yaymanı, yumuşak sözlü olmayı, İmanda sabit olmanı, Kur'ân'da fakih olmanı, ahirete sevgi beslemeni, hesaptan korkmanı, emelini kısa tutmanı ve iyi ameli tavsiye ederim. Bir müslümana sövmekten, doğruyu söyleyeni yalanlamaktan veya yalan söyleyeni tasdik etmekten, âdil bir imama isyan etmekten de seni nehyederim. Her taşın ve ağacın yanında (her zaman) Allah'ı an. Yaptığın her kötülükten sonra tevbe et. Gizli işlediğinde gizli, açık işlediğinde açık."⁸¹

Başka bir rivayette de:

İbn Ömer'in haber verdiğine göre: Rasûlullah (s.a.v.) Muâz'ı Yemen'e göndermek istediği zaman Muâz bineğine bindi ve Rasûlullah yanında yürüyor ve ona öğütte bulunuyordu: "Muâz şefkatli bir kardeş olarak sana vasiyet ediyorum. Allah'a karşı takvalı ol. "

Hüküm verme konusunda Muâz'a şu soruyu sormuştur:

-Bir mesele ile karşılaşırsan ne yaparsın?

-Allah'ın kitabındaki hükümlere bakarak hüküm veririm.

⁷⁷ İbnu'l-Cevzî, III, 6.

⁷⁸ el-Kettâni, *et-Terâfîbu'l-İdâriyye*, I, 125.

⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 199.

⁸⁰ İbnu'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 272.

⁸¹ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah (h. 430), *Hilyetu'l-Evliyâ*, Mısır, I, 241.

-Ya bu meselenin cevabı Allah'ın kitabında yoksa ne yaparsın?

-O zaman Rasûlullah'ın sünnetine bakarak hüküm veririm.

-Ya bu meselenin cevabı, Rasûlullah'ın sünnetinde de yoksa ne yaparsın?

-Hiç tereddüt etmeden içtihad ederim.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) Muâz'ın göğsüne vurdu. Sonra dedi ki: “Allah Rasûlünün elçisini, Rasûlullah'ın razı olacağı işe muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.”⁸²

Halkın yönetimi konusunda ona; ümmetteki zayıflara dikkat etmesini, onlardan uzak durmamasını ve ihtiyaçlarını yerine getirmek için acele etmesini istemiştir.

İslâm'a davette de Hz. Peygamber Muâz'a kolaylaştırmasını ve nefret ettirmemesini⁸³ tavsiye etmiştir. Bu konuda bununla da yetinmeyip, şunları da söylemiştir: “Sen kitap ehli bir kavme gitmektesin. Yanlarına vardığında onları, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmeye davet et. Eğer bu hususta sana itaat ederlerse, Allah'ın her gün ve gecede onlara beş vakit namazı farz kıldığını kendilerine haber ver. Eğer bu hususta sana itaat ederlerse Allah'ın onların zenginlerinden alınıp, fakirlerine verilecek zekâtı üzerlerine farz kıldığını onlara haber ver. Eğer bu hususta da sana itaat ederlerse onların mallarının en iyisini almaktan sakın. Mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur.”⁸⁴

Diğer bir rivayette ise: “Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Sana cennete götüren şeyi soracaklar. Deki, Allah'tan başka ilah olmayıp O'nun ortağı bulunmadığına şehadet etmektir.”⁸⁵ buyurmaktadır. Şahsi hayatı ve yaşayışı hakkında şu tavsiyede bulunmuştur: “Lüks içinde olma. Çünkü

⁸² İbn Sa'd, III, 584.

⁸³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 449; İbn Hişam, IV, 237.

⁸⁴ İbn Hişam, IV, 237; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, s. 104.

⁸⁵ İbn Hişam, IV, 237.

Allah'ın kulları lüks içinde olmazlar. ⁸⁶ Ayrıca Rasûlullah ona bazı tavsiyelerde daha bulunmuştur:

1. “Öldürülüp yakılsan bile hiçbir şeyi Allah'a ortak koşma,
2. Malından ve ailen arasından ayrılıp çıkmanı sana emretseler bile ebeveynine isyan etme. Onlara kötü davranma,
3. Kasıtlı olarak farz namazı terk etme. Çünkü kasıtlı olarak farz bir namazı terk eden kimse, Allah'ın zimmetinden dışarı çıkar,
4. İçki içme, çünkü o her kötülüğün başıdır,
5. Masiyetten sakın, çünkü masiyet (Allah'a karşı gelme) sebebiyle insanın üzerine Allah'ın gazabı iner,
6. İnsanlar ölse bile savaştan kaçmaktan sakın. Aralarında bulunduğun halde insanlara ölüm gelirse onların içinde sebat et,
7. Elinde bulunan servetinden çoluk çocuğuna infak et. Onları terbiye etmek için değneğini üzerlerinden kaldırma. Allah rızası için onları sev. ”⁸⁷

Hz. Peygamber Muâz'ı Yemen'e gönderirken Muâz'ın indindeki yerini belirten şu mektubu yazmıştı onlara: “ Size yakınlarımın en hayırlısını, ilimde ve dinde onların en yetkilisini gönderiyorum.” ⁸⁸

Muâz b. Cebel'in Hz. Peygamber'le vedalaşması çok hazin olmuş ve Muâz'ı ağlatmıştır. Çünkü Muâz Hz. Peygamber'le son defa görüşüyordu, canından çok sevdiği peygamberi bir daha göremeyecekti. Rasûlullah Ensâr ve Muhacirlerden oluşan bir grupla birlikte Muâz'ı Yemen'e göndereceği zaman yaya olarak onu uğurladı. Rasûlullah Muâz'a: “Muâz ihtimaldir ki beni bu yıldan sonra göremeyeceksin (vefatını haber veriyor). Muhtemelen gelip kabrimi ve mescidimi ziyaret edeceksin.” Muâz Rasûlullah'tan ayrılacağına üzülenek ağlamaya başladı. Rasûlullah: “Ağlama! Ağlamak şeytandandır.”⁸⁹ Başka bir rivayette Muâz b. Cebel şöyle diyor: “Rasûlullah beni Yemen'e gönderirken ben ata binmiş bir vaziyette idim. Kendisi yaya olarak beni

⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 101.

⁸⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.* V, 101.

⁸⁸ İbn Sa'd, III, 585.

⁸⁹ ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1346), *Tezkiretü'l-Hüffâz*, 1374, I, 20–21.

uğurlamaya gelmişti. Uğurlama işi tamamlandığında şöyle dedi: “Ey Muâz! Belki bu seneden sonra beni göremiyeceksin. Belki de şu mescidime ve mezarıma uğrayacaksın.”

Rasûlullah’ın böyle demesi üzerine Muâz b. Cebel, Rasûlullah’tan ayrılacağı korkusuyla ağlamaya başladı.

Bundan sonra Rasûlullah (s.a.v.) gözünü Medine’ye çevirerek şöyle dedi: “Şüphesiz bana en yakın olan insanlar, her kim olursa olsunlar, takva sahibi kimselerdir.”⁹⁰

Diğer bir rivayette de Muâz b. Cebel şöyle diyor:“Rasûlullah beni Yemen’e gönderdi. Gönderirken şöyle dedi: “Muhtemelen artık benim mezarıma ve mescidime uğrayacaksın (Vefat edeceğim için beni göremiyeceksin). Seni yufka yürekli bir kavme gönderiyorum. Onlar, hak üzerine iki kez kendileriyle savaşılmış olan kimselerdir. Onlardan sana itaat eden kimseleri yanına alarak âsilerle savaş. Sonra İslâm’a döneceklerdir. Öyle ki kadın kocasını, çocuk babasını, kardeşle kardeşini acele ile İslâm’a getirecekler. Sen Sekün ve Sekasik denen iki kabilenin arasına in.” Bu hadiste, artık Hz. Peygamber’in daha sonra Muâz ile bir araya gelebileceğine dair işaret, zuhur ve îma vardır. Gerçekten de böyle olmuştur. Muâz, Veda Haccı’na kadar Yemen’de ikâmet etmiş, Hacc-ı Ekber’den de seksen bir gün sonrada Rasûlullah vefat etmişti.⁹¹ Rasululallah (s.a.v.) yanında Muhacirlerden ve Ensâr’dan bazı kişiler olduğu halde Muâz b. Cebel’i uğurlamaya çıktı. Muâz ayağını üzengiye koyarken Rasûlullah’ın ona yaptığı son tavsiye şu oldu: “İnsanlarla iyi geçin”⁹² Rasûlullah Muâz’ı Yemen’e uğurlarken ona şöyle dua etmiştir: “Allah önünden ve arkandan seni korusun, insanların ve cinlerin şerlerini senden uzaklaştırsın.”⁹³

⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, V, 99–101.

⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, V, 99–101.

⁹² İbn Sa’d, III, 585.

⁹³ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I, 448.

e) Yemen'deki Faaliyetleri

Muâz, Yemen'de Rasûlullah'ın talimi üzere Cened şehrine yerleşti. Çünkü Hz. Peygamber ona : “Sen Sekün ve Sekasik denen iki kabilenin arasına in.”⁹⁴ buyurmuştu. Cened Sekasik'in topraklarındandır. Cened Muâz b. Cebel'in orada yerleşmesinden sonra meşhur olmuş Yemen'deki dini ve ilmi açıdan en önemli merkezlerden biridir.⁹⁵ Muâz Cened'i çalışma ve faaliyetleri için merkez yapıp bir mescid yaptırdı. Bu mescidin kendisinden sonra inşâ edildiği de söylenir.⁹⁶ Bu mescid günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Muâz faaliyetlerini sadece Cened'e münhasır bırakmamış diğer yerlere de, Hadramevt'e kadar eli uzanmıştır.⁹⁷ Bazen de Rasûlullah'ın San'a üzerine görevlendirdiği Ebû Mûsâ el-Eş'arinin yanına gidiyordu. Ki Rasûlullah (s.a.v.) Ebû Mûsâ ve Muâz'ı Yemen'e gönderirken ikisine şunu söylemişti: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, birbirinize itaat edin ve nefret ettirmeyin”⁹⁸ Başka bir rivayette de Rasûlullah'ın onlara şu öğüdü verdiği kaydedilmiştir: “Birbirinize uyum sağlayın, ihtilafa düşmeyin. ”

Bunlardan her biri kendi işinin başına gitti. Bunlar kendi eyaletlerinde dolaşırken biri diğerine yakın olduğu zaman bir hadise ile karşılaştığında yanına gider, ona selam verirdi. Muâz, bir defasında Ebû Mûsâ'nın eyaletine yaklaşmış, katırı üzerinde yoluna devam etmiş ve Ebû Mûsâ'nın yanına gitmişti. Ebû Mûsâ'nın bir toplantı halinde olduğunu, yanında da elleri boynuna bağlı vaziyette bir adamın oturtulduğunu görmüştü. Muâz ona bunun ne olduğunu sormuş, o da bu adamın mürted olduğunu söyleyince onun öldürülmesini emretmişti. Sonra Muâz Ebû Mûsâ'ya:

-Ey Abdullah! Kur'ân'ı nasıl okuyorsun? Bir bölümü bitirdikten sonra diğerini mi okuyorsun? diye sormuş.

⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 99–101.

⁹⁵ Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd, *Muâz b. Cebel*, s.63.

⁹⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l Büldân*, II, 169; İbnu'l-İmâd, Abdulhay Ebû'l Felah (1089/1678), *Şezerâtü-z Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dâru'l-Fikr, 1979, s.29–30.

⁹⁷ İbnu'l-Cevzî, III, 6.

⁹⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 449.

-Ey Muâz! ya sen nasıl okuyorsun diye mukabele edince de;

-Gecenin başında uyuyorum. Bir miktar uyuduktan sonra kalkıyorum. Allah ne kadar nasip etmiş ise o kadar okuyorum. Ayakta dolaşmayı yeterince yaptığım gibi uykumu da yeterince uyuyorum ve aşırı gitmiyorum demişti.⁹⁹

Muâz, kendisine emredilenleri yerine getiriyor emredilmeyen şeylerden uzak duruyordu. Bir defasında kendisine, sığır ile balın iki nisap arasındaki miktarın zekatı getirilince: “Ben bunların zekatını almakla emrolunmadım” diyerek reddetmiştir.¹⁰⁰

Amr b. Meymun el Evdi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Muâz'ın sesi çok yüksekti. Rasûlullah'ın bir elçisi olarak bize geldiğinde yüksek sesle tekbir getirdi ve çevresinde toplananlara kendisini tanıtırak şöyle dedi: “Ben Rasûlullah'ın sizlere gönderdiği elçiyim. Biliniz ki dönüşünüz Allah'adır. Sonrası ya cennet ya da cehennemdir.”¹⁰¹

Yemen'de bilhassa karışık bir idare mevcuttu. İbka edilmiş eski kabile başkanları, Medine'den yüksek devlet memurları, Amr'ubn Hazm adında bir umumi vali, yerli idareciler, hepsi bir arada vazife görmüştür. Bu arada hâkimler (kadılar) vardı. Muâz b. Cebel umumi maarif işleri genel müfettişi olarak bölgeden bölgeye dolaşıyordu.¹⁰² Muâz Yemen'de insanlara dinlerini anlatmaya, Kur'ân okutmaya, İslâm'ın hükümlerini ve kurallarını öğretmeye başladı. Bir ara onlara sabah namazını kıldırdı. Namazda Nisa suresinden okudu. “Allah İbrahim'i dost edindi”¹⁰³ âyetini okuyunca arkasından bir adam “ İbrahim'in anasının gözü aydın oldu” dedi.¹⁰⁴

Muâz Yemen'e öğretmen olarak gönderildiği zaman ayağı aksaktı. İnsanlara namaz kıldırırken ayağını uzattı, insanlarda uzattılar. Namazı

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 99–101.

¹⁰⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, s. 104.

¹⁰¹ Musa, Güler, Muâz b. Cebel, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.32.

¹⁰² M. Hamidullah, II, 627.

¹⁰³ Nisa, 4, 125.

¹⁰⁴ Salih, A.Hamit, *Muâz b. Cebel*, s.43.

bitirince onlara dedi ki; “Güzel, ancak bunu tekrar etmeyin. Çünkü benim ayağım rahatsız olduğundan onu namazda uzattım.”¹⁰⁵

Yemen’de, Muâz b. Cebel’in irşad faaliyetleri meyvesini vermiş ve bunun bir nümunesi olarak kendisine bîat eden iki yüz kişi Rasûlullah’a gitmişlerdi -ki Hz. Peygamber’e gelen bu elçiler, en son elçilerdi- 11/632 yılında Muharrem ayının yarısında Yemen’den geldiler. Remle bnt. Haris’in evinde konakladılar. Sonra Peygamber’e geldiler ve Müslüman olduklarını ifade ettiler.¹⁰⁶

İbn Sa’d’ın kaydettiği bir rivayete göre Muâz, 9/630 yılında Hz. Peygamber’in sağlığında Yemen’den geri dönüp Hz. Peygamber’le görüşmüştür: “Muâz b. Cebel Yemen’den geldiği zaman elinde bir mühür (iri ve kalın bir yüzük) vardı. Mührün üzerinde “Muhammedün Rasûlullah” yazılıydı. Rasûlullah: “Nedir bu mühür?” diye sordu. Muâz: “Ya Rasûlullah ben insanlara mektup yazıyordum. Mektuba ilave ve noksanlar olmasın diye bu mührü de mektuba mühürlüyordum. Rasûlullah: “nakşı nedir?” Muâz: Muhammedun Rasûlullah” dedi. Rasûlullah: Muâz’ın her şeyi iman etti mührü bile. Sonra Rasûlullah bu mührü aldı ve kendisi kullandı.¹⁰⁷ İbn Kesîr’in kaydettiği başka bir rivayete göre de: Muâz Yemen’den döndükten sonra Rasûlullah’a: Yemen’de erkeklerin bazılarının bazılarına secde ettiklerini gördüm. Biz de sana secde edelim mi? demiş Rasûlullah’da “Şayet bir insanın başka bir insana secde etmesini emredek olsaydım, karının kocasına secde etmesini emrederdim.”¹⁰⁸ buyurmuştur. Bu iki rivayetin tenkidini muhaddislere bırakmakla beraber zaman itibariyle bu rivayetler pek mümkün görünmemektedir. Çünkü rivayetlerin geneli ele alındığı zaman, Muâz’ın Hz. Peygamber’in vefatına kadar Yemen’de kaldığı ve Hz. Ebûbekir döneminin başlarında Medine’ye döndüğü görülecektir. Ki zaten Hz. Peygamber Muâz’ı

¹⁰⁵ İbn Sa’d, III, 585.

¹⁰⁶ İbn Sa’d, I, 364; İbn Cevzi, III, 14.

¹⁰⁷ İbn Sa’d, I, 476; M. Hamidullah, II, 1026.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, V, 100.

Yemen'e 9/630 yılında Rebiülâhir'de göndermiştir.¹⁰⁹ Ayrıca Hz. Peygamber Muâz'ı uğurlarken onunla bir daha görüşemeyeceğini de ifade etmiştir¹¹⁰

Yemen'de işler Muâz b. Cebel'in umduğu gibi gitmedi. Yemen'de büyük bir fitne yaşandı. Yalancı peygamberlik iddia eden Esved el-Ansî ortaya çıkmıştı. İnsanların umumu bu fitneye Mûsâb olmuş ve birçoğu dinden irtidad etmişlerdi. Bu olay Hz. Peygamber'in vefatından birkaç ay önce gerçekleşmiştir.

“Esved'in asıl adı Abhale b. Ka'b b. Gavs'tır. Kehf-i Hannan şehrinde dir. 700 savaşıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in Yemen'deki valilerine hitaben şöyle bir mektup yazmıştı: “Ey bize karşı direnenler! Elimizden aldığınızı bize geri verin. Topladığınız malları bize iade edin. Çünkü biz o topraklara ve o mallara, sizden daha layıgız ve size nisbetle o mallara yerler üzerinde daha çok hak sahibiyiz. Siz de kendi işinize bakın.”

Sonra atına binip kuvvetleriyle birlikte Necran'a yöneldi. On gece sonra orayı ele geçirdi. Necran'dan sonra San'a kentine yöneldi. Orada karşısına Şehr b. Bâzân çıktı savaştılar. Esved onu yenip öldürdü. Farslılardan teşekkür eden ordusunu kırıp geçirdi. San'a şehrini yirmi-beşinci gecede işgal etti. Muâz b. Cebel'de oradan kaçıp Ebû Mûsâ el-Eş'ari'nin yanına gitti. İkisi birlikte oradan ayrılıp Hadramut'a gittiler. Hz. Muhammed'in Yemen'deki valileri, Tahir mıntkasına çektiler. Amr b. Haram ile Halid b. Said b. As Medine'ye döndüler. Yemen ülkesi tamamen Esved el-Ansî'nin eline geçmiş oldu. Onun işi güçlendi ve hükmü ateş kıvılcımı gibi her tarafa yayıldı. Şehr b. Bâzân'la karşı karşıya geldiği günde ordusu 700 süvari idi. Komutanları da Kays b. Abdi Yağuş, Muaviye b. Kays, Yezid b. Mahrem b. Hısn el-Harisi, Yezid b. Efkel el-Ezdi idi. Hâkimiyeti güçlendi. İş sağlaştı. Yemenliler'den bazıları irtidad ettiler. Oradaki müslümanlar, İslâmiyet'lerini gizleyerek ona karşı takiyye yaptılar. Böylece onunla muamelelerini sürdürdüler.

¹⁰⁹ İbnu'l-Cevzî, III, 6.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 99–101.

Rasûlullah (s.a.v.) Esved el-Ansî'nin durumundan haberdar olunca, Vebr b. Yuhannis ed-Deylemi adındaki bir adamla Yemenliler'e bir mektup göndererek Esved'i en kısa zamanda ortadan kaldıracak bir çare bulmalarını istedi. Mektup şöyle idi: "Allah'ın Rasûlu Muhammed'den Yuhannis oğlu Vebr eliyle San'a halkına: Dininiz olan İslâm'a sımsıkı sarılın. Esved'i en kısa zamanda ortadan kaldırın. İster alenen, ister gizlice öldürün. Bu mesajımı dinine bağlı bütün müslümanlara bildirin."¹¹¹ Muâz b. Cebel, bu mektuptaki emri tamamiyle yerine getirdi. O, Sekün şehrinden Ramle adında bir kadınla evli idi. Bu belalara sabredip tahammül ettiği için Sekün şehri adeta başına yıkılmış gibiydi. Sekünlüler, Rasûlullah'ın emrini yerine getirmek için, Muâz b. Cebel ile birlikte ayaklandılar ve Rasûlullah'ın bu mektubunu oradaki müslüman valilere ve müslümanlardan da ulaştırabildikleri herkese ulaştırdılar.¹¹²

Hz. Peygamber'in mesajı San'a'ya ulaştığı sırada, Esved de ordu komutanını değiştirmiş ve ordunun başına Kays b. Abd-i Yağus'u getirmişti. Kays, Esved'den aşırı derecede korkuyordu. Müslümanlar babaları İran asıllı olan ve müslümanlıkta kalan Ebnâ adındaki başka bir komutanla işbirliği yaparak Esved'e suikast planladılar. Bu planın uygulanmasında, daha önce Esved tarafından öldürülen vali, Şehr'in karısının yardımına da başvurmayı uygun buldular. Esved Şehr'i öldürdükten sonra bu kadınla zorla evlenmişti. Nihayet Esved'in evinde Feyruz adındaki bir çocuk tarafından suikast gerçekleştirildi. Suikastın gerçekleştirildiği gecenin sabahında, şafak vakti, müslümanların şiarı olan ezan ile durum ilan edildi. Böylece San'a ve ordusu Esved'in şerrinden kurtuldu. İslâmiyet ve müslümanlar güçlendiler. Rasûlullah'ın (s.a.v.) valileri de vilayetlerine döndüler. İnançlarında serbest kalan halk Muâz b. Cebel'i imam seçtiler. Muâz bir mesajla durumu Hz. Peygamber'e bildirdi. Ancak bu mesaj, Medine'ye Hz. Peygamber'in irtihal

¹¹¹ D. G. B. İ. T, II, 42.

¹¹²İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 307-310.

ettiği günün sabahında ulaşabilmişti.¹¹³ Zaten Cenab-ı Allah da olayın vuku bulunduğu gecede Rasulünü haberdâr etmişti. Nitekim Seyf b. Ömer et-Temimî, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

“Esved'in öldürüldüğü gecede bize müjde vermesi için peygambere gökten haber geldi. Haberi alan Hz. Peygamber şöyle dedi:

—Dün gece Ansî öldürüldü. Onu mübarek bir aileden mübarek bir adam öldürdü.

—O kimdir ya Rasûlallah? diye sorulunca:

—Feyruz'dur. Feyruz, diye cevap verdi.¹¹⁴

Esved, ortaya çıkışından dört ay sonra öldürüldü.

Seyf b. Ömer, Feyruz'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Esved'i öldürdük. San'a kentinde durum eski haline döndü. Yalnız Muâz b. Cebel'e haber saldık. Onun namaz kıldırması ve emirlik yapma hususunda anlaştık. O da San'a'da bize namaz kıldırdı. Allah'a yemin ederim ki, o bize, üç gün namaz kıldırmadan Rasûlullah'ın vefat haberi bize geldi. İşler yine bozuldu. Daha önce uygun gördüğümüz birçok işi uygun görmemeye başladık. İşler karıştı.”¹¹⁵

Esved el-Ansî isyanının bastırılmasında Muâz b. Cebel'in güttüğü siyasetin önemli bir rolü olmuştur; çünkü o, bütün sadık insanları etrafında toplamasını bilmiş ve Medine'den gelecek talimata göre hareket etmek suretiyle, “Merkezi Hükümetin”in vekilliğini tam manasıyla îfâ etmiştir.¹¹⁶

f) Yemen'den Dönüşü

Muâz, Hz. Peygamberin vefatına kadar Yemen'de kaldı ve orada görevini sürdürdü. Rasûlullah'ın vefatından sonra Yemen'de işler karıştı. Peygamberlik iddiasında bulununlar ortaya çıktı. Rasûlulullah'ın halifesi Hz.

¹¹³ D. G. B. İ. T, II, 42.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 307–310.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *a. g. e*, VI, 307–310.

¹¹⁶ M, Hamidullah, I, 415.

Ebûbekir Yemen'deki bu olaylar üzerine derhal askeri birlikler gönderip onları etkisiz hale getirmiştir. ¹¹⁷

Yaklaşık on iki ay kadar Yemen'de kalan Muâz, bir gün mescide yatarken rüyasında kendisine şöyle bir ses geldi: “Ey Muâz! Rasûlullah dünyadan ayrılırken seni Yemen topraklarında ne uyutuyor?” Muâz diyor ki: “Korkarak uyandım ve Yemen halkına Rasûlullah ile ilgili gördüğüm rüyayı anlattım” Bana: “Bunlar boş rüyalar, şayet bu sesi bir daha işitirsen o zaman Medine'ye doğru yönel.” dediler. İkinci gece yine kulağına bir ses geldi: “Ey Muâz! Habîbin Rasûlullah (s.a.v.) ölmüşken seni Yemen topraklarında uyutan nedir?” Kulağına gelen bu sestten sonra Muâz, kalkar ve yol hazırlıklarına başlar. Halk toplanıp da bir gün daha kalmasını isteyince Muâz; “Allah'ın Rasûlü toprak altında iken ben burada nasıl kalırım?” Ah! Muhammed” Sonra Muâz ağlayarak binitinin yularını aldı. Sarığını öperek “anam babam ona feda olsun. Bu sarık onun idi.” dedi. Sonra sarığını koklamaya başladı ve ağlama-inleme sesini yükseltti. İnsanlar ardına düşünce onlara: “Dönün eğer duyduğum ses doğruysa dullar ve yetimler helak oldu.” Çobansız koyunlara döndük demektir. Sonra Muâz, Medine'nin yolunu tuttu. Medine'ye yaklaşınca Abdümelik b. Abdullah el-Ensâri'yi (Rasûlullah'ın sahabetisi) gördü. “Rasûlullah'ın ne yaptığını bana bildir.” dedi. Abdümelik b. Abdullah dedi ki: “Ey Muâz, Rasûlullah dünyadan ayrıldı.” Bunun üzerine Muâz bayıldı. Ayıldığı zaman “Rasûlullah'ı kaybettiğimiz için kalbim hüznünlendi ve gamlandı” dedi. Sonra Muâz ve Abdümelik yola koyuldular. Medine'ye ulaşınca Bilal'e rastladılar. Bilal onları görünce Muâz'a seslendi. “Muâz Peygamber'in sana selamı var. ”Muâz öyle bir çığlık atarak bayıldı ki canı çıktı sandılar. Ayılınca: “Allah'ın salâtı, selamı rahmeti ve bereketi onun üzerine olsun. Ölüm anında bile beni unutmayana anam babam feda olsun.” sonra dedi ki: “Ey Bilal hadi bizi Rasûlullah (s.a.v.)'ın kabrine ve annemiz Aişe'nin evine götür. Yola koyuldular ve Hz. Aişe'nin evine ulaşım kapıda oturdular. Muâz seslendi: “Risalet'in geldiği evin halkına selam olsun. Hayrı

¹¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 304-311.

ve bereketi kaybedişimizden vay başımıza gelenlere” Muâz ve ev halkı ağlamaya başladılar. Kızı Fâtıma ve Rasûlullah’ın diğer zevceleri de Hz. Aişe’nin evinde idiler. Fâtıma dedi ki;

-“Ey Aişe bu Muâz’ın sesi. ”Sonra Fâtıma dedi ki: “Ey Muâz ölümü anında Rasûlullah’ın şöyle dediğini duydum: “Muâz’a selamlarımı iletin ve ona ulemanın imamı olduğunu bildirin.” Muâz: “Allah’ın selamı, rahmeti bereketi O’nun üzerine olsun.”

Sonra Muâz, Hz Ebûbekir’in yanına gitti. Ona selam vererek şöyle dedi: “Ey Rasûlullah’ın halifesi Rasûlullah’ı nasıl hasta ettiniz, nasıl kefenlediniz, nasıl gözlerini yumdunuz, nasıl üzerine toprak atıp onu toprağın altına bırakabildiniz? Ah! Muhammed senden sonra benim kimim var? Senden sonra kim bana öğüt verecek?”¹¹⁸

Muâz’ın Yemen’den dönüşü ile ilgili olarak başka bir rivayete göre de; Muâz Yemen’den geri dönüp 13/634 yılında tam hac mevsiminde Mekke’ye ulaşmıştır. Bu seneki Hac emiri Hz. Ömer’di. Mekke’de onunla karşılaştı ve kucaklaştılar. Rasûlullah’ın vefatından sonra ilk görüşmeleri olduğu için birbirlerine taziyelerini sundular. Sonra yere oturup konuşmaya başladılar. Ömer Muâz’ın yanında birkaç köle gördü. Hz. Ömer ona dedi ki: “Ey Ebâ Abdurrahman kimin bunlar?” Muâz:

-“Onlar benim” dedi.

-“Onlar neden senin oluyor?” diye sordu Ömer. Muâz:

-“Bana hediye verildi. ”dedi. Ömer:

-“Bana itaat et ve onları Ebûbekir’e gönder. Eğer onları sana bağışlarsa onlar senindir “dedi. Muâz:

-“Bu konuda sana itaat etmem. Bana hediye edilen bir şeyi Ebûbekir’e niye göndereyim?”dedi.

Muâz geceyi geçirdi. Sabah olunca Muâz Ömer’e:

-“Ey Ömer senin dediğine uyuyorum. Bu gece rüyamda ateşe atıldığımı gördüm. Sen beni belimden tutuyordun. (Ateşe gitmemi engelliyordun.)

¹¹⁸ Salih, A.Hamid, *Muaz b.Cebel*, s.46.

Muâz onları Ebûbekir'e götürdü ve "bunlar senin hakkındır" dedi. Ebûbekir "Onlar senin olsun"dedi. Hz. Ömer: "İşte şimdi bunlar sana helal oldu. "dedi. Sonra Muâz namaza gitti. Köleleri de arkasında durup saf bağladılar. Muâz namazı bitirince:"Kimin için namaz kılıyorsunuz?"diye sordu. Onlar: "Aziz ve Celil olan Allah için" dediler. Muâz; "Gidin siz O'nunsunuz (hürsünüz) dedi. ¹¹⁹

¹¹⁹ İbn Sa'd, III, 585.

II. BÖLÜM

HZ. EBÛBEKİR VE HZ. ÖMER DÖNEMİNDE MUÂZ B. CEBEL

1. HZ. EBÛBEKİR DÖNEMİ

Rasûlullah'ın vefatından sonra halifeliğe Hz. Ebûbekir geçti. Seçimle iş başına gelen Hz. Ebûbekir'in halifelik dönemine baktığımız zaman önemli vazifelerin icra edildiğini görmekteyiz. Mesela; Usâme b. Zeyd komutasında bir ordu Suriye'ye gönderilmiş, bu yöredeki kabileler egemenlik altına alınmıştır. Böylece Hz. Muhammed'in vefatından sonra da İslâmiyet'in gücünü devam ettirdiği kanıtlanmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Arabistan'da, İslâmiyet'in tam yerleşmemesi, halkın zekat vermek istemeyişi, kabile yaşamını sürdürmek ve devlet otoritesi altına girmek istememek nedenlerinden dolayı ayaklanmalar olmuş ve yalancı peygamberler türemiştir. Yalancı peygamberler sorununu çözmek amacıyla, Halid b. Velîd komutasında bir ordu Yemen'e gönderilmiş, yalancı peygamberler ortadan kaldırılarak, bir tehlikeden kurtulunmuştur. Ayaklanmalar ve zekat sorunu çözüme kavuşturulmuştur.

Hz. Muhammed döneminde Kur'an âyetleri, hafızlar tarafından ezberleniyor, vahiy katipleri tarafından deri, tahta, düz kemik, taşlar üzerine yazılıyordu. Ancak, savaşlarda hafızların ölmesi ve yazılı âyetlerin malzemelerini korumadaki güçlükler nedeniyle, bir kurul oluşturulmuş ve Kur'an kitap haline getirilmiştir.

Halid b. Velîd komutasındaki ordu, Irak'a gönderilerek, Hîre bölgesi ele geçirilmiş, Fırat nehri çevresindeki kabileler İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Ayrıca müslümanların Bizans'a karşı ilk büyük zaferi olan Yermûk savaşı

(634) bu dönemde gerçekleştirilerek Suriye kapıları müslümanlara açılmıştır. Yine bu dönemde ilk defa Beytülmâl kurulmuştur.¹²⁰

Hiz. Ebûbekir'in halifeliğinin ilk zamanlarında Muâz Yemen'in Cened bölgesinde idareci olarak bulunuyordu.¹²¹ Hiz. Ebûbekir halife olduğunda Rasûlullah'ın atadığı halifeleri aynen yerinde bıraktı.

Arap Yarımadası Hiz. Ebûbekir'in döneminde tamamen İslâmi idarenin hükmü altında idi. Hiz. Ebûbekir yarımadayı bölgelere ayırmış ve her bölgeye vali atamıştır. Bu valilerin başlıca görevleri: Namaz kıldırmak, yönetim ve kadılıktır. Bu yöneticiler idare ve kadılık işini bir arada yerine getiriyorlardı. Çünkü Hiz. Ebûbekir valilerden ayrı olarak hüküm verecek kadılar tayin etmemiştir.¹²² Rasûlullah vefatından dolayı Yemen'de daha fazla kalamayan Muâz Medine'ye döndü.

Muâz Yemen'den Medine'ye döndüğü zaman Hiz. Ebûbekir'in yanına gelmiş, Hiz. Ebûbekir ondan hesabını takdim etmesini istediğinde; "İki Hesap mı? Bir hesap Allah'tan bir hesapta sizden mi? Hayır, Allah'a yemin ederim ki bir daha asla sizin bir işinizi yüklenmem"¹²³ diyerek bir daha görev almayacağını ifade etmiş ve idari vazifelerden bıkkınlığını dile getirmiştir.¹²⁴ Hiz. Ebûbekir'in halifeliği müddetince Muâz Medine'de kalmıştır.

Hiz. Ebûbekir'in görüş ve anlayış sahiplerine, fakih kişilere danışmak istediği bir mesele ile karşılaştığı zaman, Muhacirler ve Ensârdan birkaç kişiyi özellikle Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Muâz b. Cebel, Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'i çağırırdı. Bunların hepsi onun zamanında fetva verirlerdi ve herkes onlara danışırdı. Hiz. Ebû Bekir vefat edinceye kadar bu durum böyle devam etti.¹²⁵

Muâz Medine'de Hiz. Ebûbekir dönemini insanları dini konularda bilgilendirerek, fetva verme, halifeye danışmanlık yapma ve Kur'ân'ı

¹²⁰ Mustafa, Fayda, "Hiz. Ebûbekir", DİA, İstanbul 1994., X, 106.

¹²¹ İbn Sa'd, III, 585; Taberi, V, 246.

¹²² Hudari, Muhammed, *Tarihü'l Ümeme'l İslâmiyye*, Mısır 1969, I, 194.

¹²³ İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbar*, I, 60.

¹²⁴ M, Hamidullah, II, 900.

¹²⁵ İbn Sa'd, II, 350.

toplayarak geçirmişti. Bu dönemde onun yaptığı en önemli faaliyet olarak tarihe geçen Kur'ân'ı toplama¹²⁶ işine ileride değineceğiz.

13/634 yılında Hz. Ebûbekir, Suriye üzerine askeri bir birlik göndermiş ve muhtemelen Muâz, Şam seferlerine bu tarihte katılmıştır.¹²⁷

Bununla ilgili bir rivayeti Zehebî şöyle aktarmaktadır: “Hz. Ömer anlatıyor: “Muâz b. Cebel Şam seferine çıktı ve onun çıkması ile Medine ve Medine halkı fıkıh bilgisinden yoksun kaldılar. Zira Medine halkının fıkıh sorularına cevap veren yegâne kişi o idi. Bunun için kendisi daha çıkmadan Ebûbekir'e: “Halkın Muâz'a ihtiyacı vardır, diyerek ona izin vermemesini rica ettim. Ebûbekir: “Şehitlik isteyen bir kimseyi ben alıkoyamam” dedi. Ben de: Vallahi adam evinde ve yatağı içinde de ölse yine Allah ona şehitlik mertebesini verir. Çünkü bütün belde halkı ona muhtaçtır” dedim.¹²⁸

Şam Fetihlerine Katılışı

Halk arasında Şam ismi her ne kadar Dımaşk şehrine verilirse de asıl Şam, Arap dilinde eskiden beri Suriye denilen geniş bölgenin ismi olup, merkezi olan şehrin ismi ise Dımaşk'tır. Şam umumi bir isim olup Filistin bölgesini dahi kapsamaktadır. Kuzeyde Anadolu, Doğuda “Ceziret-ü eyale ve Berru's-Şam” denilen çölle, Güneyde Arap Yarımadası ve Kızıldeniz ile batıda Mısır ve Akdeniz ile çevrilidir.¹²⁹

Hz. Ebûbekir döneminde Muâz b. Cebel Şam'ın fetihlerine katılmıştır. Ondaki şehit olma arzusu onu bu seferlere çıkarmıştır. Muâz cihad için Hz. Ebûbekir'den izin istemiş ve Hz. Ömer'in bütün itirazlarına rağmen Hz. Ebûbekir ona izin vermiştir.¹³⁰

Kaynaklardan Muâz'ın Şam illerinin fethi için gerçekleştirilen bütün savaşlara katıldığını anlıyoruz. Yermûk, Ecnadîn, Fihl ve ve Dımaşk'ın fethi.

¹²⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, s. 719.

¹²⁷ Mahmûd Şakir, *İslam Tarihi*, II, 292.

¹²⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 452.

¹²⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, V, 2824.

¹³⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 452.

Ancak kaynaklarda Muâz b. Cebel'in bu savaşlarda hangi görevleri îfa ettiğine dair bir bilgiye rastlayamadık. Sadece Muâz'ın oğlu Abdurrahman ile beraber katıldığı¹³¹ Yermûk savaşında yaptığı bazı faaliyetlere dair birkaç rivayete rastladık.

Hz. Ebûbekir 12/634 yılında Şam üzerine bir ordu gönderdi. İslâm ordusunun Şam'a yürüdüğü haberi Bizans'a ulaşınca İmparator Herakliyus, Hims'a gelerek savaş hazırlığına başladı. İslâm ordularını dört komutanın idare edeceğini öğrenince, onlarla ayrı ayrı cephelerde savaşacağını düşünerek memnun oldu. Çünkü her birliğin karşısına birkaç kat fazla askerle çıkacak kadar sayı üstünlüğüne sahipti. Öte yandan bu durumu öğrenen İslâm komutanları aralarında mektupla istişare ettiler. Amr b. el-Âs tek cephede savaşmanın uygun olacağını belirterek, "Ayrılıktan zaaf, birlikten güç doğar" darb-ı meselini hatırlattı. Âmr b. el-Âs'ın bu görüşünü diğer komutanlar da benimsediler ve Yermûk'ü savaş alanı olarak seçtiler. Amr b. el-Âs'a yazdıkları mesajın bir benzerini de Hz. Ebûbekir'e göndermişlerdi. Ondan da aynı şekilde cevap aldılar. Hz. Ebûbekir'de Yermûk'ü savaş alanı olarak seçmelereni teklif ediyordu. Ebûbekir, ayrıca her komutana kendi birliğine ayrı ayrı namaz kıldırmasını emrediyordu.¹³²

Herakliyus, müslümanların Yermûk'ta toplandığını öğrenince komutanlarına haber göndererek orada toplanmalarını emretti. Düşman ordusu Yermûk çevresin de Vâkusa vadisinde buluşma kararı aldı. İslâm ordusu da aynı bölgeye ulaştı ve Bizanslıların tam karşısında mevzi aldı. Bu vadi bir hendek görünümündeydi. Buradan hareketle bu savaşa Hendek savaşı da denmiştir. Bizanslılar, buradan çıkmak istedikleri takdirde, karşılarında İslâm ordularını bulacaklardı.

Hicri 13. Yılın Safer ayı (Mart 634) gelmişti. Halid b. Velîd Irak'ta kesin zafer kazanmış, hac farızası için gittiği Hicaz'dan dönmüş, savaş sonrası

¹³¹ İbn Abdilberr, s.1403.

¹³² D. G. B. İ. T. II, 53-55.

düzenlemelere koyulmuştu. Yermûk'te, savaştan önce İslâm ordusunun komutanları, Halid b. Velîd ordularının takviye olarak gönderilmesi için Hz Ebûbekir'e haber ulaştırdılar. Bunun üzerine Hz. Ebûbekir, Halid b. Velîd'e Irak'ta yerine Müsennâ b. Hârise'yi bırakıp askerleriyle birlikte Yermûk'e hareket etmesini emretti.

Bu sırada Bizans ordularına da takviye birlikleri gelmişti. Hâlid b. Velîd, Irak'tan bu yeni savaş alanına geldiğinde, İslâm ordusunun dört ayrı komutanın idaresinde yan yana fakat ayrı ayrı cephede savaşaacağını gördü. Tam bu sırada, Bizans ordusunun taarruza geçerek müslümanlara öldürücü bir darbe indirmeyi düşündüklerini öğrendi. Öteki dört komutanla bir araya geldiklerinde onlara şöyle dedi: “Bu ölüm kalım savaşıdır. Böyle bir günde övünme, büyüklük taslama kimseye yakışmaz. Allah için savaşıyoruz. Savaştan ihlastan ayrılmayalım. Cihadınızda Allah rızası amacınız olsun. Bu savaş geleceği tayin edecek, bugün başarısak, yarında başarılı oluruz. Ve zafer bizindir. Bugün yenilsek bir daha kendimize gelemeyiz. Yanlış bir savaş düzeni kurmuşsunuz. Hz. Ebûbekir böyle yaptığımızı bilse mani olur. Her komutan kendi birliğini değil, bütün İslâm ordusunu yönetsin ve bu, sıra ile olsun. Bugün bir komutan, yarın başka bir komutan orduya emir versin. İlk günü bana bırakın. Şu Bizanslıları siperlerine gömelim.” dedi.¹³³

Bu sözler üzerine komutanlar onun yönetimini kabul ettiler. Hâlid b. Velîd orduyu hiç görülmemiş bir savaş düzenine soktu. Birlikleri otuz sekiz bölüğe ayırdı. Merkezde on sekiz bölük, sağda ve solda onar bölük bıraktı. Merkezi Ebu Ubeyde, sağ kanadı Amr b. el-Âs ve Şurahbil, sol kanadı da Yezid b. Ebî Süfyân komutasına verdi. Ayrıca her bölüğün başında birer yardımcı komutan vardı. Her bölükteki asker sayısı bini geçiyordu. Ebû Süfyân b. Harb, yaptığı konuşmalarla askerinin moralini yükseltiyordu: “Allah, Allah! Sizler İslâm cengâverisiniz. Arapların iftihar kaynağı İslâm mücahitlerisiniz. Onlarsa Bizans'ın çocukları, küfrün askerleridir. Ya Rabbi!

¹³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 4; D. G. B. İ. T. II, 53–55.

İslâm askerlerine yardımını gönder. Bugün İslâm'ın günüdür” diyordu. Muâz b. Cebel'de askerlerin moralini yükseltmek için şöyle diyordu: “Ey Ehli Kur'ân! Ey ilahi kitabın muhafızları! Ey doğru yolun ve Hakkın savunucuları! Allah'ın rahmetine nail olmak ve cennete girmek sadece kuru temenniyle gerçekleşmez. Allah'ın, mağfireti ve geniş rahmeti (Böyle bir günde yapacağı cihada sadık davranan ve Allah'ın mücahidlere yaptığı vadi gerçek bir iman ve samimiyetle) tasdik eden doğrular içindir. Siz, Allah'ın şu buyruğunu işitmediniz mi?: "Allah, içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan öncekileri halef kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacağına dair söz vermiştir."¹³⁴ O halde Ey Askerler! Allah'ın, rahmeti üzerinize olsun. Rabbinizin sizi, düşmandan kaçarken görmesinden utanın. Siz O'nun kudret pençesindeyiz. O'ndan kaçıp kurtulmanıza imkân yok. O'nun yardımı da olmadan aziz olamaz, başarı kazanamaz, yücelemezsiniz.”¹³⁵ Bir asker, Hâlid b. Velid'e yaklaşarak “Şu düşman askerlerine bak, ne kadar da çok” dedi. Hâlid b. Velid ona: Savaşı çok olan değil, bilen kazanır. Allah'ın yardımı ve benim şu kır atım onlara yeter” dedi.

Müslümanlar, bayrakları altında savaş alanına geldiler. Sağ cenahta Muâz b. Cebel¹³⁶, sol cenahta Nüfase b. Usame el-Kinani komuta ediyordu. Piyadelerin başında Haşim b. Utbe b. Ebi Vakkas, süvarilerin başında da Halid b. Velid vardı. O, savaşta müşir (başkomutan) pozisyonundaydı. Herkes onun görüşüne göre hareket ederdi.¹³⁷

Bizans ordusunda kendine göre savaş düzeni almıştı. İlk hücum müslümanlardan geldi. Her askeri birlik, kendi sancağının altında savaşmaya başladı. Halid ortada bulunan İkrime b. Ebî Cehil ve Ka'ka Amr'a taarruz emri verdi. Bu iki komutan, emrindeki birliklerle savaş naraları atarak harekete geçtiler. İki ordu göğüs göğüse çarpışmaya başladılar. Atlılarla piyadeler birbirlerine girdi. Hâlid b. Velid, birlikleriyle düşmanın tam kalbine hücum

¹³⁴ en-Nur, 24, 55.

¹³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 4; Mahmûd Şakir, *İslam Tarihi*, II, 379.

¹³⁶ Mahmûd Şakir, *İslam Tarihi*, II, 378.

¹³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 4.

etti. Öyle ki bir ara kendisini Bizans süvarileriyle piyadelerin arasında buldu. Bu ani taarruz karşısında düşman şaşkına döndü. Bizans atları ürküp savaş alanının dışında dar bir geçide doğru kaçmaya başladılar. Süvariler atlara hâkim olamıyorlardı. Bunu gören İslâm askerleri, düşman atlarının yolunu daha fazla açtılar. Hâlid b. Velid ve diğer komutanlar, Bizans piyadelerinin üzerine toplu şekilde hücum ettiler. Bu hücum onlara ölüm darbesi olmuştu. Bozulan Bizans askerleri gerilemeye başlamıştı. Kendilerini takip eden İslâm askerlerinin önünde hendeklere döküldüler. Taberi'nin rivayetine göre, yüz yirmi bin Bizanslı ölmüştü. Ayrıca savaş meydanında asker ve atlardan da ölenler az değildi. Gün boyu devam eden savaş geç saatlere kadar sürdü. Bizans karargâhı müslümanların eline geçmişti. Hâlid b. Velid bu karargâhta sabahladı.

Yermük'ta İslâm askerleri, yüce bir sabır ve sebat imtihanı verdiler. Aralarında Hz. Peygamber'le yan yana savaşan İkrime'de vardı. Hâlid b. Velid sabah gün doğarken yarasının sarılması için İkrime'nin yanına geldi, İkrime başını Hâlid'in dizine koydu. Diğer dizinde İkrime'nin oğlu Amr uzandı Her ikisi de yaralıydılar. Hâlid onların başlarını sıvazladı yaralarını sardı.

İslâm askerlerinin yiğit komutanlarından şehid olanlar da vardı. Yaralıların sayısı da oldukça kabarıktı. Şehit sayısı da üç bini bulmuştu. Bu savaşta İslâm kadınları da geri hizmetlerde cAnsîperane çalıştılar. Bizans ordusunun ağır yenilgisini haber alan Heraklius, ikamet ettiği Hims'tan uzaklaşırken: "Elveda sana Suriye, ebediyen elveda" diyordu.

Hz. Ebûbekir Suriye üzerine gönderdiği birliklerin komutanlarından Muâz b. Cebel ile danışılmasını istemiştir. Meselâ Şurahbil b. Hasene'ye şunları tavsiye etmiştir : "sende eğer herhangi bir şey hakkında iyi bir kimseye danışma ihtiyacını duyarsan, önce Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Muâz b. Cebel ile başla". Komutan Yezid b. Ebi Süfyân'a da Ebû Ubeyde b. Cerrah'a saygı

göstermesi gerektiğini belirttikten sonra şunları söylemiştir: "Bir de Muâz b. Cebel'e de gereken saygıyı ihmal etme. Zira onun da, Rasûlullahın bütün savaşlarında bulunduğunu ve onun hakkında da "Kıyamet günü Muâz b. Cebel âlimlerden bir ok atış mesafesi kadar ilerdedir" diye buyurduğunu biliyorsun. Bu iki zata danışmadan herhangi bir işe karar verme. İkisi de sana doğru yolu göstermeyi ihmal etmezler"¹³⁸

12/634 yılında Hz. Ebûbekir; Amr b. el-As, Yezid b. Ebi Süfyân el-Emevi, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah ve Şurahbil b. Hasene'yi Şam'a göndermiştir. Irak'tan da Halid b. Velîd onlara katılmıştır. Şam topraklarından ilk fethettikleri yer Basra'dır. Onu da sulh yoluyla savaşmadan fethetmişlerdir. Hz. Ebûbekir vefat edince yerine Hz. Ömer geçmiştir. Hz. Ömer Ebû Ubeyde'yi orduya komutan olarak atamıştır. Allah Ebû Ubeyde'ye Şam'ı fethetmeyi nasip etmiştir. Hz. Ömer Yezid b. Ebi Süfyân'ı Filistin'e vali olarak atamıştır. Ebû Ubeyde vefat ettiğinde yerine Muâz b. Cebel geçmiştir. Muâz vefat ettiğinde yerine Yezid b. Ebi Süfyân geçmiştir.¹³⁹

Hz. Ebûbekir Şam'a asker göndereceği zaman önce Halid b. Saîd'i ordu komutanı olarak görevlendirmiş (ki o Yemen üzerine zekat memuru olarak Rasûlullah tarafından görevlendirilmişti.) ancak Hz. Ömer Şam'ın fethi için daha iyi bir komutan gerektiğini görmüş ve şöyle demiştir:" Şüphesiz ki ey Rasûlullah'ın halifesi Halid iyi bir komutandır. Ancak müslümanlar içinde bu işe daha uygun kimseler var. Çünkü Rumların işi kolay değil. Önünde Ebû Ubeyde gibi tecrübeli biri, ayrıca Muâz gibi, Şurahbil b. Hasene ve Yezid b. Ebi Süfyân gibileri var. Ordunun zafere ulaşması için bu tür komutanlara ihtiyaç vardır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in görüşünü kabul etmiş onları komutan olarak atamıştır.¹⁴⁰

¹³⁸ Kandehevî, M. Yusuf, *Hayatü's-Sahabe*, Kahire, 1968, II, 124.

¹³⁹ İbn Hallikân, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekr (681/1282), *Vefayâtü'l-A'yân*, thk: İhsan Abbas, Beyrut, 1978, VII, 214.

¹⁴⁰ İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (314 / 926), *Kitâbu'l-Fütûh*, I. Baskı, Beyrut, 1986, I, 83.

Şam fetihleri sırasında Hz. Ebû Bekir komutanlarını uyarmaktan geri kalmamış ve onlara mektuplar göndermiştir. Meselâ Muâz b. Cebel, Şurahbil b. Hasene ve Yezid b. Ebî Süfyân'a her birine ayrı ayrı olmak üzere birbirine benzeyen üç mektup göndererek onları Rumlara karşı cesaretlendirmiştir:

“Rumlar’ın Antakya’ya konduklarını ve askeri sevkiyat yaptıkları haberini aldım ve onlar bu işte kesin karalılar. Sizler biliyorsunuz ki biz Rasûlullah (s. a. v.) ile beraberdik. Cenab-ı Allah bize meleklerle yardım edip galip ettirdi. İnsanları kendisine davet ettirip galip ettirdi. İnsanları kendisine davet edip onlarla savaştığımız o din işte bu dindir. Rabbmize andolsun ki haça tapan ve Rahman’ı inkar eden bir olur mu? Bu mektuba benzeyen bir mektubu Ebû Ubeyde’ye yazdım. Bakınız! Eğer Allah sizin Rumlarla savaşmanıza hükmetmişse onları cesur bir yürek ile karşılayınız. Muhakkak ki Allah sizinle beraberdir ve sizi perişan etmez. Cenab-ı Allah size kitabında: “Dostlarından küçük bir gurubun düşmanlarından büyük bir gurubu yeneceğini haber vermiştir. ”Allah’a güvenin ve O’ndan razı olun. Bununla beraber ben size atlarla ve askerlerle yardım edeceğim. Sizler yetininceye kadar. Bütün güç Allah’a aittir. ”¹⁴¹

2. HZ. ÖMER DÖNEMİ

Hz. Ebûbekir’den sonra hilafete Hz. Ömer geçti. Halifeliği m. 634-644 yıllarını içine alan Hz. Ömer’in halifelik dönemine genel olarak baktığımızda şunları görmekteyiz:

A. Irak, İran ve Horasan’daki Fetihler:

Köprü Savaşı (13/634) (Sasaniler-Müslümanlar): Müslümanların Kûfe yakınlarında Fırat nehri üzerinde bir köprü kurarak, Sasanilere saldırması ile başlayan savaşı müslümanlar kaybettiler. İlk fetihler sırasındaki en ağır yenilgi

¹⁴¹ İbn A’sem I, 86.

olarak kabul edilir. Ancak Sasanilerdeki karışıklıklar üzerine Sasani ordusu çekilmiş, Araplar Fırat'ı geçip, Dicle'ye kadar ilerlemişlerdir.

Kadisiye Savaşı (15/636) (Sasaniler-Müslümanlar): yapılan bu savaş müslümanlar kazanarak, İran'ın iç bölgelerine kadar ilerlediler. Sasaniler'in merkezi Medain ele geçirildi. (16/637) Sonuçları: Irak ve Batı İran müslümanların eline geçti. Irak'ta Basra ve Kûfe kentleri kurularak müslümanlar buralara yerleştirildiler. Yukarı Mezopotamya fethedildi.

Nihavend Savaşı (21/642) (Sasaniler-Müslümanlar): Yapılan savaş müslümanlar kazanmışlar, İran kentlerini ele geçirmişlerdir. Hz. Ömer'in son zamanlarında İran'ın tamamı fethedilmiştir.

Horasan'ın Fethi (23/644): İran'ın doğusunda Merv'e çekilmiş olan Sasani Hükümdarı III. Yazdgerd'in toparlanmasına fırsat vermemek ve bölgeyi fethetmek amacıyla yapılan sefer sonucu Horasan ele geçirilmiş, böylece Ceyhun nehrine kadar sınırlar genişlemiştir.

B. Bizans Topraklarındaki Fetihler:

Suriye'deki Fetihler: Bu yöndeki fetihlere devam edilerek, Şam, Humus, Harran, Filistin, Halep sınırlar içine alındı. Suriye'nin fethinden sonra Kudüs'e yönelindi ve Kudüs fethedildi.

C. Devlet Örgütlenmesi:

Devletin geniş bir coğrafi bölgeye yayılması, yönetim-siyasi-ekonomik-askeri alanlarda örgütlenilmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde: İlk kez düzenli ordu kuruldu. Askerlere maaş bağlandı. Suriye ve Filistin'de ordugahlar oluşturuldu. Orduya ait kayıtların tutulması amacıyla ilk kez ordu divanı oluşturuldu. Meclis oluşturuldu. Müslüman olmayanlardan "Haraç"

vergesi alınmaya başlandı. Ülke yönetim birimlerine ayrıldı. Hicri takvim uygulamaya konuldu.¹⁴²

Hz. Ömer, Muâz b. Cebel'e çok önem vermiştir. Muâz, Hz. Ömer'in danıştığı sahabilerdendir.¹⁴³ Muâz'ın Hz. Ömer nezdinde makamı büyüktür. Zira Hz. Ömer Muâz'ı hilafete geçebilecek liyakatte olduğuna inanıyordu, ve bu inancını “Şayet Muâz b. Cebel'i yerime halife tayin etsem ve Rabbim bana onu niçin seçtiğimi sorsa :

-Peygamberinden “Âlimler kıyamet günü Rablerinin huzuruna vardıklarında Muâz bir taş atımı kadar onların önlerinde olur. ”dediğini duydum derim. diyerek dile getiriyordu.¹⁴⁴

Muâz b. Cebel Hz. Ömer zamanında Ubeyde b. Cerrah komutası altında ordunun sağ kanadına komutanlık yaparak Rumlara karşı savaşmıştır¹⁴⁵

Hz. Ömer, Muâz'ın uyarı ve tavsiyelerini her zaman dikkate almıştır. “Kadınlar Muâz gibisini doğurmaktan aciz kaldılar. Muâz olmasaydı Ömer helak olmuştu.” gibi övgü dolu ifadeleri Hz. Ömer; Muâz'ın uyarı ve tavsiyelerine uyması üzerine büyük yanlışlıklar yapmaktan kurtulduğu için söylemiştir. Bununla ilgili bir iki misal arzetmek istiyoruz: “Adamın biri iki sene eşinden uzakta ayrı yaşadı. Döndüğünde karısını hamile buldu. Adam durumu Ömer'e bildirdi. Ömer kadının recmedilmesine karar verdi. Muâz ona: “Kadını öldürmeye hakkı varsa da kadının karnındaki bebeği öldürmeye hakkının olmadığını söyledi.

Ömer kadını serbest bıraktı. Kadın doğurdu. Çocuğun ön dişleri çıkınca babasına benzediği ortaya çıktı. Adam dedi ki:

-Bu oğlumdur.

-Bunun üzerine Ömer:

¹⁴² D. G. B. İ. T. III, 66-100

¹⁴³ Kandehevî, II, 46.

¹⁴⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 446.

¹⁴⁵ Yakubî, II, 141

-Kadınlar Muâz gibisini doğurmaktan âciz kaldılar. Muâz olmasaydı Ömer helak olmuştu.”¹⁴⁶ Diğer bir örnekte şöyledir: ”Hz. Ömer Şam’da bulunduğu bir sırada Avf b. Malik el-Eşcai gayri müslimlerden bir adama vurup başını yarıdı. Adam Ömer’e gelip:

-Ya Emîre’l-Mü’minîn, halimi görüyorsun. Müslümanlardan biri beni bu hale soktu, dedi.

Hz. Ömer çok kızdı ve Suheyb’e :

-Git araştır bu adamın başını kim yarmış ise onu bul bana getir, dedi.

Suheyb’de gidip araştırdı ve Avf b. Malik el-Eşcai olduğunu öğrenip ona: Gel, Emîre’l-Mü’minîn seni istiyor. Fakat sana çok kızmıştır. Bari önce Muâz b. Cebel’e git o seninle beraber gelip Hz. Ömer ile konuşsun. Yoksa halin yamandır. Korkarım ki aceleye gelip sana ağır bir ceza verir dedi.

Ömer namazdan sonra:

-Hani Suheyb nerede dedi? Suheyb: Ben burdayım deyince de:

-Adamı bulup getirdin mi? diye sordu. Suheyb:

-Evet, dedi.

Avf b. Malik Muâz’ı görüp ona meseleyi anlatmış ve onu beraberinde oraya getirmişti. Muâz kalkıp:

-Ya Emire’l-Müminin, yahudinin başını yaran Avf b. Maliktir. Fakat acele etme, ifadesini al, ondan sonra hükmünü ver, dedi. Bunun üzerine Ömer, Avf’e:

-Aranızda ne var, niçin onu dövdün? diye sordu.

Avf:

-Ya Emire’l-Müminin, müslüman bir kadın merkebe binmişti. Bir yahudi de arkadan merkebi sürüyordu. Bir ara kadın düşsün diye merkebi dürttü. Kadın düşmedi. Bu sefer kadını bizzat itip merkebin sırtından yere düşürdü ve hemen kadının üstüne çullanıp kaldı, dedi.

-Kadını getir bakayım seni doğrular mı? dedi. Bunun üzerine Avf b. Malik kalkıp kadının evine gitti. Kadının babası ile kocası ona:

¹⁴⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I, 452.

-Bizimkinden ne istiyorsun? Sen bizi rezil ettin dediler. Kadın:

-İmkan yok, vallahi ben onunla gideceğim, dedi. Kadının kocası ve babası da:

-Onun yerine biz gelip durumu Ömer'e söyleriz dediler, ve birlikte gelip Afv'ı doğruladılar. Bunun üzerine Ömer yahudiye;

-İslâm kadınları ile zina edesiniz diye sizinle teminat vermedik, dedi. Ve emredip yahudiyi astırdı. Ondan sonra: "Ey insanlar! Muhammed'in teminatına saygılı olun. Fakat böyle yapan bir gayrı müslim için teminat yoktur." dedi. Süveyd: "İslâm tarihinde ilk asılan Yahudi budur."¹⁴⁷

Diğer bir örnekte şöyledir: "Hz. Ömer el-Cabiye'ye geldi ve savaşla fethedildiğinden dolayı, toprakları Müslümanlar arasında taksim etmek istedi. Muâz b. Cebel kendisine şunları söyledi: "Allah'a yemin ederim ki, eğer sen bu toprakları taksim edersen, bizim beğenmediğimiz durum ortaya çıkar; çok şey, belirli kimselerin eline geçer, onlar öldükten sonra, bu mallar bir kişide kalır. Onlardan sonra başka bir zümre gelir ve bunlar İslâmiyet'i iyi bir şekilde muhafaza ederler; fakat hiçbir mal bulamazlar. Bundan dolayı sen, öncekilerinde sonrakilerinde faydalanacağı bir şekilde karar ver." Hz. Ömer Muâz b. Cebel'in sözüne göre hareket etti, toprakları taksim etmedi.¹⁴⁸

Hz. Ömer de, Muâz hata yaptığı zaman onu uyarmaktan geri durmamıştır: Bir gün Hz. Ömer, Muâz'ın da içinde bulunduğu bir askeri birliği savaşa gönderdi. Birlik yola çıktıktan sonra Ömer, Muâz'ı görünce ona: sen niçin gitmedin? diye sordu. Muâz: Cuma namazını kıldıktan sonra çıkacağım dedi. Ömer sen, Rasûlullah'ın "Allah yolunda yarım günlük bir yürüyüş, bütün dünya ve içindekilerin hepsinden daha hayırlıdır" buyurduğunu işitmedin mi?¹⁴⁹ diyerek onu kınamıştır.

Bir gün Hz. Ömer arkadaşlarına:

-Herbiriniz bir şey temenni edin, dedi. Bunun üzerine kimisi

¹⁴⁷ Kandehevî, II, 106.

¹⁴⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, s, 216.

¹⁴⁹ Kandehevî, I, 474.

-Ben isterdim ki Őu oda dolusu altınım olsaydı da Allah yolunda harcayaydım. Kimisi:

-Ben isterdim ki Őu oda dolusu gümüşüm olsaydı da yoksullara dağıtardım.

Kimisi:

-Ben isterdim ki Őu oda dolusu mücevharatım olsaydı da hepsini Allah yolunda savaşanlara verseydim. dedi.

Ömer'de:

-Ben de İsterdim ki Őu oda dolusu Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Muâz b. Cebel ve Huzeyfe b. Yeman gibi adamlarım olaydı da onları Allah ve memleket hizmetinde kullanaydım, dedikten sonra, önce Huzeyfe'ye, sonra Muâz b. Cebel'e, sonra Ebû Ubeyde'ye birer miktar para gönderip hizmetçisine:

-Bak bakayım parayı ne yapıyorlar diye emretti. Hizmetçi döndüğü zaman kendisine:

-Her üçüde parayı alır almaz hiç bekletmeden muhtaçlara dağıttılar, deyince Ömer:

-Gördünüz mü, benim size söylediğim nasıl doğru çıktı? dedi. ¹⁵⁰

D) Yaptığı Görevler:

Muâz Hz. ömer döneminde birçok görevi icra etmiştir. Komutanlık, zekat memurluğu, danışmanlık, fetva ve insanlara dinin öğretimi gibi.

a) Zekat Memuru Olarak Kilâboğullarına Gönderilmesi:

Hiz. Ömer, Muâz b. Cebel'i Kilaboğulları kabilesinin zekatlarını tahsil etmekle görevlendirdi. Muâz onlardan topladığı zekatların hepsini aynı kabilenin yoksulları arasında dağıtıttıktan sonra evine döndü. Hatta devesinin

¹⁵⁰ Kandehlevî, II, 245.

semeri altındaki keçeyi omuzunda taşıyarak geldi. Karısı ona memurlar görevden döndükleri zaman, beraberlerinde bir takım hediyeler getirdiklerini kendisinin niçin bir şey getirmediğini sormuş. Muâz, beraberinde kendisini kontrol eden bir kimse bulunduğu için bir şey getirmeye imkan bulamadığını ifade etmişti. Bunun üzerine karısı:

-Sen Rasûlullah ile Ebû Bekir tarafından emîn bilinen bir kimse idin. Onların sana güveni sonsuzdu. Nasıl olur ki Ömer, seni kontrol eden bir başkasını seninle beraber gönderir? demiş, sağda solda Ömer'den yakındığını ifade eden cümleler kullanmıştı.

Bunu işiten Ömer, Muâz b. Cebel'e haber göndererek: "Ben ne zaman seninle beraber seni kontrol eden birisini gönderdim ki, karına böyle söylemişsin? diye sormuş, Muâz da: "Ben ne yapayım? Yakamı elinden kurtarmak için ona öyle söylemek zorunda kaldım." diye cevap vermiş, bunun üzerine Ömer gülmüş ve Muâz'a, karısına verip onu sevindirmesi için ikramda bulunmuştu.

Muâz b. Cebel "Benimle beraber beni kontrol eden birisi vardı" sözü ile Cenab-ı Allah'ı kasetmiştir."¹⁵¹

b) Din Öğretimi İçin Şam'a Gitmesi

Rasûlullah zamanında Ensârdan beş kişi Kur'ân'ı toplamıştı: Bunlar Muâz b. Cebel, Ubâde b. Samit, Übeyy b. Ka'b, Ebû Eyyûb ve Ebûdderdâ idi. Ömer'in devri geldiği zaman Ebü Süfyân oğlu Yezid Şam'dan ona: "Burada nüfus çoğalmış, Şam'ın bütün kentleri insanlarla hınca hınç dolmuştur. Bunun için kendilerine Kur'ân-ı Kerim'i ve dinin ahkâmını öğretecek kimselere muhtaçtırlar. Bana bu alanda yardımcı olacak bir kimseyi gönder." diye yazdı. Bunun üzerine Ömer yukarıda adı geçen beş kişiyi çağırarak:

¹⁵¹ Kandehevî, III, 32.

-Şam'daki din kardeşleriniz, kendilerine Kur'ân ve din ahkâmını öğretecek birkaç kişiyi göndermem için istekte bulunuyorlar. Allah sizden razı olsun. Sizde aranızda bu iş için üç kişiyi seçin ve bu konuda bana yardımcı olun. İsterseniz aranızda kur'a çekin, isterseniz sizden üç kişi bu işi kur'a çekmeden üzerine alsın, dedi.

Onlar da:

-Biz kur'a çekmeyiz. Ve Ebû Eyyubu kasederek bu ihtiyardır. Übey b. Ka'b'ı da katederek bu da hastadır, diyerek Muâz b. Cebel, Ubâde b. Samit ve Ebûdderdâ Şam'a gitmek üzere yola çıktılar. Ömer onlara:

-Önce Humus'a gidin. Çünkü siz orada çeşitli kimseler göreceksiniz. Kimisi çabuk anlar. Böyle bir kimseyi gördüğünüzde, önce ona öğretin. Ondan sonra halkın bir kısmını ona teslim edin. Humus'ta işinizi tamamladığınızda kanaat getirdikten sonra biriniz orada kalsın. Biriniz Dimaşk'a, biriniz de Filistine gidin. Muâz, Ubâde ve Ebûdderdâ Humus'a vardıkları zaman her üçü de işlerini bitirdiklerine kanaat getirinceye kadar Humus'ta kaldılar. Ondan sonra Ubade orada kaldı. Ebûdderdâ Dimaşk'a ve Muâz Filistin'e döndü. Muâz Amvâs vebasını sırasında vefat etti. Ubade de, sonradan Filistin'e gelip orada vefat etti. Ebûdderdâ ise, vefat edinceye kadar Dimaşk'tan ayrılmadı.”¹⁵²

Bir gün Muâz b. Cebel Şam'da bir hutbe vererek:

- Siz müslümansınız. Siz cennet ehlisiniz. Vallahi ben Fars ve Rumlardan esir edeceğiniz kimselerin de (müslümanlığı kabul ederek) cennete girmelerini umarım. Zira bu esirler herhangi birinize bir hizmette bulunduğu zaman o kimse: “Allah senden razı olsun, seni bağışlasın diyecektir.” dedikten sonra buna şahit olarak: “Allah iman edip, salih amel işleyenlerin duasını kabul eder ve kendi lütfuyla onların ecrini arttırır.”¹⁵³ âyetini okudu.¹⁵⁴

¹⁵² Kandehlevî, III, 221.

¹⁵³ Şurâ, 42, 26.

¹⁵⁴ Kandehlevî, III, 545.

E) Hz. Ömer'e Mektubu:

Muâz savaşta bile hakkı tebliğ ve insanları irşad etmekten geri durmuyordu. Şam fetihlerine katıldığı sırada Ubeyde b. el-Cerrâh ile birlikte Halife Ömer'i uyaran bir mektup göndermiştir:“Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ile Muâz b. Cebel'den Ömer b. Hattab'a:

Selam sana! Senin, kendi nefsinin ıslah konusunda gereken hassasiyeti göstermeni bilmemize rağmen sana bazı tavsiyelerde bulunacağız. Gerek siyah ırktan gerek esmer ırktan olsun, bu ümmetin tümünün idaresini uhdene aldın. Huzurunda soylular da oturuyor, bayağı kimseler de. Düşmanın da var dostun da. Herkes senin adaletini bekliyor. Binaenaleyh Ey Ömer! Âdilane hareket edip etmediğini gözden geçir. Biz sana başkalarının eğileceği, yüreklerin duracağı, Allah-u Teâlâ'nın delilleri önünde başka hüccetlerin etkisiz kalacağı günü hatırlıdan çıkarmamanı tavsiye ederiz. o, öyle bir gün ki o gün Allah herkesi ceberutu ile kahredecek, bütün yaratıklar onun huzurunda boyun eğecek, rahmetini umacak, azabından korkacaklar. Ey Ömer! Bizler aramızda “Bir zaman gelecek ki bu ümmetin fertleri, zahiren dost görünecek, fakat sinelerinde birbirlerine düşmanlık besleyecekler.” diye konuşurduk. Şu mektubumuzun gönlümüzde taşıdıklarımızdan başka şekilde yorumlanmasından Allah'a sığınırız. Bunu, sırf sana nasihat için yazdık. Selam sana”

Hz. Ömer de şu cevabı gönderdi:

“Hattaboğlu Ömer'den Ebû Ubeyde ile Muâz'a

Selam size! Mektubunuzu aldım. Nefsimin ıslahı hususunda elimden geleni yaptığımı bilmenize rağmen bana nasihatte bulunacağınızı, bu ümmetin siyahının ve esmerin idaresini uhdeme aldığımı, huzurumda hem soyluların hem de bayağı kimselerin oturduğunu, dostumun ve düşmanımın bulunduğunu, herkese adil davranmam gerektiğini, adil davranıp davranmadığımı gözden geçirmemi yazıyorsunuz. Size şunu söyleyeyim ki: Ömer'in elinde hiçbir güç yoktur. O, ancak Allah'ın verdiği kuvvetle işlerini

yürütüyor. Bizden önceki toplumların uğradıkları akıbeta, uğramamamız için dikkatimi çekiyorsunuz. Öteden beri, gece ile gündüzün birbirini takip etmesi insanların ömürlerini tüketmekte, her uzak olanı yakınlaştırmakta, her yeniyi eskitmekte, Va'd edilen her şeyi getirmekte. İnsanlar cennet veya cehennemdeki yerlerini alıncaya kadar bu böyle sürüp gidecek! Sonra bu ümmetin fertlerinin son zamanlara doğru birbirlerine dost görüneceklerini, fakat sinelerinde birbirlerine karşı düşmanlık besleyeceklerini yazıyor, beni ihtiyatlı olmaya çağırıyor. Sizler o kimseler değilsiniz, bu zaman da o zaman değildir. O, dünyaya rağbetin çoğaldığı, insanların birbirlerinden korktuğu, dünyalarını yoluna koymak için birbirlerine iltifat ettikleri bir dönemdir!

Mektubunuzun, gönüllerinizde taşıdıklarınız dışında yorumlanmasından Allah'a sığınuyorsunuz. Mektubunuzu sırf bana öğüt vermek için yazdığınızı biliyor ve sizi tasdik ediyorum. Mektubunuzu kesmeyin, nasihatlerinize ihtiyacım var. Selam size!”¹⁵⁵

¹⁵⁵ Ebû Nuaym, I, 238.

III. BÖLÜM

VEFATI VE ŞAHSİYETİ

1. VEFATI

AMVÂS TÂÛNU

Hz. Ömer'in hilafetinin 5., 18/639 yılında Şam'da Amvâs¹⁵⁶ tâûnu meydana geldi.¹⁵⁷ İslâmın zuhurundan sonra meydana gelen ilk taun Amvâstır.¹⁵⁸ Bu tâûn aylarca sürmüş Müslümanları dehşete düşürmüştür.¹⁵⁹ Muâz'ın oğlu kendisinden önce vefat etmiş, Muâz ve Ebû Ubeyde aynı günde vefat etmişlerdir.¹⁶⁰ Amvâs Filistin'de tarihî bir yerleşim merkezidir. Eski adı Emmaus olan Amvâs (Amevâs, Imvâs), Kudüs ile Remle arasında ve Kudüs'ün 33 km. kuzeybatısında, denizden 375 m. yükseklikteki bir tepenin eteklerinde kurulmuştur. 13/634 yılında Ecnâdeyn zaferinden sonra Amr b. Âs tarafından fethedilen ve İslâm ordusu için karargâh olarak kullanılan Amvâs, Remle'nin kurulmasından sonra giderek önemini kaybetmiştir. Hz. Ömer devrinde Amvas'ta veba salgını çıkmış (18/639) ve buradan Suriye'nin çeşitli yerlerine yayılmıştır. Başka bir rivayete göre ise İslâm tarihinde bilinen bu ilk veba salgını 17/638 yılında vuku bulmuştur. Tâûn Amvâstan başlayıp Şam'a yayılmıştır¹⁶¹

Tâûnu Amvâs adıyla meşhur olan bu salgının sonucunda, başta Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde olmak üzere Muâz b. Cebel, Şürahbil b. Hasene, Süheyl b. Amr, Fazl b. Abbas ve Yezid b. Ebû Süfyân gibi bir çok

¹⁵⁶ “Amvâs”ı Zemahşerî “İmvâs” diye okumuştur. (Yakut el-Hamevi, *Mu'cemu-l Büldan*, IV, 157)

¹⁵⁷ Taberî, V, 34; Makdisi, *el- Bed'ü ve't-Tarih*, V, 186.

¹⁵⁸ İbn Kuteybe, *el-Mearıf*, s.111

¹⁵⁹ Taberî, V, 34.

¹⁶⁰ ez-Zehebî, *Tarih'ul-İslam*, III, 174.

¹⁶¹ İbnu'l İmâd, *Şezerâtü-z Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, s.29-30.

sahabi dâhil 25.000'e yakın insan ölmüştür. ¹⁶²Hz. Peygamber'in azatlı kölesi Servân b. Fezâre el-Âmiri de 54/674'te burada vefat etmişti. Fransız rahipler 1890'da burada bir manastır, bir dispensar ve bir ziraat okulu yaptırmışlardır. 1948'de Kudüs-Tel-aviv karayolu üzerinde, 1420 müslümanın yaşadığı küçük bir Arap köyü olan Amvâs'ın 1961 sayımına göre nüfusu 2000 kişi idi. İki mescidi, iki kilisesi, bir kütüphanesi, bir sağlık ocağı ve taştan yapılmış evleri bulunuyor, çevresinde sarnıç ve kuyulardan elde edilen sularla zeytin, hububat, baklagiller, sebze ve meyve yetiştiriliyordu. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı sırasında tahrip edilmiş ve yahudi işgalinden sonra tamamen boşaltılarak askeri bölge haline getirilmiştir. ¹⁶³

a) Muâz'ın Tâûna Karşı Tavrı

Şam'da hastalık etrafı sarıp da Hz. Ömer bunu haber alınca Ebû Ubeyde'yi oradan çıkarabilmek için ona şöyle bir mektup yazmıştı: "Sana selam olsun. Şu anda sana ihtiyacım var. O konuda bizzat seninle karşılıklı olarak konuşmak istiyorum. Bu sebeple mektubu alır almaz yola koyulmadan elinden bırakmayasın. "Fakat Ebû Ubeyde, Hz. Ömer'in maksadını anlayarak ona şu cevabı yazdı: "Ey mü'minlerin emiri! Senin bana ihtiyacın olduğunu biliyorum. Ben müslüman askerler arasındayım. Kendimi onlara tercih edemem. Ben Allah benimle onlar hakkında emir ve hükmünü verip uygulayınca kadar onlardan ayrılmak istemiyorum. Sen beni yanına çağdırmaktan vazgeç." Hz. Ömer mektubu okuyunca ağlamaya başladı. Çevresindekiler kendisine "Ey mü'minlerin emiri! Ebû Ubeyde vefat mı etti yoksa?" diye sorunca Hz. Ömer:"Hayır ama vefat etmiş sayılır. " diye cevap verdi. "

Hz. Ömer Ebû Ubeyde'ye müslümanları alıp bu bölgeden uzaklaşmasını belirten bir mektup yazınca, Ebû ubeyde Ebû Mûsâ'yı

¹⁶² İbnu'l Esîr, *Üsd'ü'l-Ğâbe*, V, 194.

¹⁶³ Mustafa, Fayda, "Amvâs", DİA, İstanbul 1991, III, 100.

çağırarak ona:”Müslümanlar için kalabilecekleri bir yer tesbit et. ” demişti.

Ebû Mûsâ der ki:

“Ben yola çıkmak üzere evime gittiğimde eşimin hastalığa yakalandığını gördüm. Ebû Ubeyde’ye dönüp kendisine: “yemin ederim, ailemin başına bir iş geldi” deyince kendisi bana:”Eşin hastalığa yakalanmış olabilir”dedi. Bende ona. “evet” diye karşılık verdim., bunun üzerine Ebû Ubeyde kendi devesinin hazırlanmasını istedi ve devesinin yanına gitti. Fakat ayağını yerleştirir yerleştirmeden hastalık onu vurdu ve “ Allah’a yemin ederim. Ben de bu hastalığa yakalandım” dedi. Daha sonra Cabiye’de konaklayıncaya kadar yoluna devam etti. ”

Ebû Ubeyde müslümanlar arasında şöyle konuşmuştu: ”Ey insanlar! Bu hastalık Rabbinizin rahmeti, peygamberinizin duası ve sizden önceki salihlerin ölüm sebebidir. Ebû Ubeyde bu hastalıktan kendisinin payının da verilmesini Allah’tan dilemiştir. ”¹⁶⁴ Daha sonra vebaya tutulan Ebû Ubeyde Muâz b. Cebel’e halka namaz kıldırmasını söylemiş ve Muâz namazı kıldırırken kendisi vefat etmiştir.¹⁶⁵ Bunun üzerine Muâz: ”Arkadaşlar! Günahlarınızdan ciddi ve içtenlikle tövbe ediniz. Zira Allah’ın kulu, günahlarından tövbe ettiği halde Allah’a mülaki olursa Allah o kulun günahlarını affetmeyi tekeffül etmiştir. Arkadaşlar! Kaybettiğiniz bu adam kadar -Allah’a yemin ederim- ne kısa ömürlü ne temiz kalpli, kimseye zararı dokunmayan, ne işlerin iyi netice vermesini seven ve ne de herkes hakkında hayırhah olan bir kimse gördüm diyemem. Ona Allah’tan mağfiret dileyin, sonra namazını kılmak üzere sahraya çıkın. Allah’a yemin ederim ki, başınızda onun gibi bir adamı artık bulamayacaksınız, demiştir. ”

Bundan sonra halk toplanmış ve Ebû Ubeyde’nin cenazesi getirilip, namazı Muâz tarafından kıldırıldıktan sonra¹⁶⁶ Muâz, Amr b. Âs ve Dahhak b. Kays tarafından kabre indirilmiştir. Kabre indirilip üzerine toprak atıldıktan sonra Muâz:

¹⁶⁴ İbnu’l-Esîr, *İslam Tarihi*, II, 510.

¹⁶⁵ Belâzürî, *Fütûhu’l-Büldân*, s. 92.

¹⁶⁶ ez-Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, s. 174.

-Ya Ebâ Ubeyde! Ben seni öveceğim. Fakat senin hakkında: Allah'ın hoşuna gitmeyen yalan bir şey söylemeyeceğim. Ben seni tanıyalı beri sen, Allah'ı çok zikreden, yeryüzünde vakar ve tevazü ile yürüyen sana beyinsizler hoşla gitmeyen laf attığı zaman "Selametle" deyip geçen, harcama yaptığı zaman ne israf ne de cimrilik yapmayan, ikisi arası ortalama olanlardandı. Allah'a yemin ederim ki sen yetim ve düşkünlere acıyan, hain ve mağrurları sevmeyen mütevazı ve alçak gönüllülerdendin." demiştir.¹⁶⁷

Ebû Ubeyde vefat etmeden yerine Muâz b. Cebel'i tayin etmişti. Muâz b. Cebel ondan sonra kalkıp şu konuşmayı yapmıştı: "Ey insanlar! Bu hastalık Rabbinizin rahmeti peygamberinizin duası ve sizden öncekilerin ölüm sebebidir. Ben Muâz ailesine de bu hastalıktan paylarını vermesini Allah'tan dilerim."

Daha sonra bu hastalıktan ölen iki kızından sonra hastalanan oğlu Abdurrahman'a:

-Kendini nasıl buluyorsun? diye sormuş. Abdurrahman;

-Babacığım, ölüm Allah'ın emridir. Bundan şüphe edenlerden olma, demiş,

Muâz:

-Sen beni, Allah'ın izniyle sabredenlerden bulacaksın, demiş ve oğlunun cenazesini o gece yanında alıkoymuş, ertesi gün sabahleyin defnetmişti.¹⁶⁸

b) Hastalığa Tutulması ve Vefatı

Muâz, tâûndan nasibini almış, ve hastalığın izleri avucunda görülmeye başlamıştı. Avucunu öper, sonra şöyle derdi: "Sendeki bu rahatsızlığa karşılık dünyadaki hiçbir şeyi tercih edip kabul edemem. Başka bir rivayette:

¹⁶⁷ Kandehevî, I, 28.

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 203.

”Nazarımda bu, kızıl develere sahip olmamdan daha makbuldür” derdi.
¹⁶⁹ Muâz’ın can çekişmesi artınca “ Bu ölümle çekişmektir, hiç kimse böyle çekişmemiş.” derdi. Ara sıra bayılır, baygınlıktan her ayıldığında gözünü açar ve “Ey Rabbim, sen boğazımı sık, canımı al. Kudretine yemin ederim ki kalbimin seni sevdiğini biliyorsun.” derdi.¹⁷⁰

Muâz b. Cebel vefat etmeden önce yerine Amr b. el-As’ı bırakmıştır.¹⁷¹

Muâz’ın ölümü yaklaştığında ağlamaya başlamıştı. Ona denildi ki; Sende mi ey Muâz! Rasûlullah’ın ashabından olduğun halde ağlıyorsun? denince;

-Ölümden korktuğumdan dolayı ağlamıyorum. Ölüm gelirse arkada bıraktığım bir dünyalık yok ki üzüleyim. Ancak ruhun kabzediliş şeklinden korkuyorum. Ben bu iki kabzediştten hangisindeyim bilmiyorum.¹⁷² Başka bir rivayette: Muâz b. Cebel vefat edeceği sırada ağladı ona:

-Niçin ağlıyorsun? diye sordular.

Muâz:

-Vallahi ben ne ölümden sızlandığım ne de arkamda bir dünyalık bıraktığım için ağlıyorum. Rasûlullah’dan: “İnsanlar iki avuçturlar. Bir avuç ateşte bir avuç da cennettedir.” buyurduğunu işittim. İşte ben, Bu iki avuçtan hangisinde olduğumu bilemediğim için ağlıyorum. ”dedi.¹⁷³ Muâz ölümü yaklaştığında cariyesine gece vakti dedi ki: ”Bak bakalım gün aydınlandı mı?” Cariye: ”Hayır” dedi. Bir müddet sonra tekrar bak dedi. Cariye: “Evet sabah oldu”dedi. Muâz:”Ateşe ulaştıran bir sabahtan Allah’a sığınırım. ”dedi. Sonra yine dedi ki: “Ölüme merhaba, uyanık olduğumuz zaman gelen ziyaretçiye merhaba. Pişman olan iflah olmasın. ”¹⁷⁴

¹⁶⁹ İbn Kesîr *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 203.

¹⁷⁰ İbn Kesîr , *a. g. e.* VI, 203.

¹⁷¹ İbnu’l-Cevzî, III, 238.

¹⁷² İbnu’l Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, V, 196-197.

¹⁷³ Kandehlevî, III, 218.

¹⁷⁴ İbn Kuteybe, *Uyunu’l-Ahbâr*, II, 309; İbnu’l Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, V, 196.

Tespitlerimize göre vefat yaşıyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır:

- 1) 30 küsur yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁵
- 2) 33 yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁶
- 3) 34 yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁷
- 4) 36 yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁸
- 5) 38 yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁹
- 6) 68 yaşında vefat etmiştir.¹⁸⁰

Rivayetleri tetkik ettiğimizde Makdisi'nin 68 yaş rivayeti mümkün gözükmemektedir. Çünkü o genç yaşta (18 yaşında) müslüman olmuş, 21 yaşında Bedir harbine iştirak etmiş ve yine ittifakla h. 18 yılında genç bir yaşta vefat etmiştir. Bedir Harbi 2/624 yılında vuku buldu ve o bu sırada 21 yaşında¹⁸¹ olduğuna göre, Bedir Harbi ile Amvâs tâûnu (18/639) arasında geçen 16–17 yıllık süreyi eklediğimizde 38 yaşını buluruz. Bu da rivayetlerin geneline daha uygun düşmektedir.

Muâz 38 yaşında 18/639 yılında Ürdün'e yakın bir yerde vefat etmiştir.¹⁸² Kabri "Ğûr"dadır.¹⁸³

¹⁷⁵ ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, s. 177.

¹⁷⁶ İbn Abdilberr, s.1404-1405; M, Hamidullah, II, 78.

¹⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*, III, 427.

¹⁷⁸ İbnu'l İmâd, *Şezerâtü-z Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, s. 29-30.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, III, 590; İbn Kuteybe, *el-Maârif* s. 111; Belâzûri, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 92; İbnu'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 196-197; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95.

¹⁸⁰ el-Makdisî, *el-Bed'ü ve't-Târih*, V, 186.

¹⁸¹ İbn Sa'd, III, 584; Belâzûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 92; İbnu'l Esîr, *Üsd'ü'l-Ğâbe*, V, 196–197.

¹⁸² İbn Sa'd, III, 590; Belazuri, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: M.Fayda s:199; İbnu'l İmâd, *Şezerâtü-z Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, s. 29-30;2 ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, VIII, 166.

¹⁸³ ez-Zehebî, *Tarihu-l-İslam*, s. 174.

2. ŞAHSİYETİ

A-Fiziki özellikleri

Muâz b. Cebel'in ilk dönem islâm tarihinde önemli roller üstlendiğini görmemize rağmen onun kişisel özellikleri ile ilgili fiziki yapısı hakkında bilgi veren rivayetler oldukça azdır. Bu rivayetlerden edindiğimiz bilgiye göre Muâz uzun boylu, beyaz tenli, güzel dişli, ön dişleri parlak, gözleri iri ve sürmeli, kaşları bitişik, kısa ve kıvrıkcık saçlı, sesi güzel, güzel bir yüze sahip yiğit bir sahabe¹⁸⁴ ve kavminin gençleri arasında en yakışıklılarından biridir.¹⁸⁵ Bir rivayete göre ayağının aksak olduğu ifade edilir.¹⁸⁶

B-İlmi yönü

Muâz'ın en ağır basan yönü onun eşsiz ilmidir. O, bu ilim sıfatıyla meşhur olmuş ve hakiki değerini ilimle kazanmıştır. İlmi sayesinde Hz. Peygamber'in nezdinde makamı yücelmiştir. Hz. Peygamber Muâz'ın ilmi seviyesini şu ifadelerle dile getirmiştir:

* “Ümmetimden helal ve haramı en iyi bilen, Muâz b. Cebeldir”¹⁸⁷

* “Peygamberlerden sonra gelmiş geçmiş bütün insanların en bilgisi Muâz b. Cebel'dir. Muhakak ki Yüce Allah onunla meleklerle karşı övünür.”¹⁸⁸

* “Kıyamet günü âlimler bir araya geldiğinde Muâz bir taş atımı kadar uzaklıkta onların önünde olacaktır.”¹⁸⁹

¹⁸⁴ İbn Sa'd, III, 590; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I,287- 288; İbnu'l-Cevzî, IV, 264.

¹⁸⁵ İbn Abdilberr, 1404–1405

¹⁸⁶ İbn Sa'd, III, 585; Ebû Cafer Muhammed b. Habib (245/859), *el-Muhabber*, Beyrut, s:304; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s.252; ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, s. 174.

¹⁸⁷ İbn Sa'd, II, 347.

¹⁸⁸ eş-Şevkânî, Muhammed Ali es-San'ânî, *Dürri's-Sahabe fî Menakibi'l Karâbeti ve's-Sahabe*, thk: Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dımeşk, 1984, s:386,

¹⁸⁹ İbn Sa'd, III, 590.

* “Ümmetime karşı ümmetimin en şefkatlisi Ebûbekir, dinde en sağlamı Ömer, en hayâlîsî Osman, helal ve haramı en iyi bilen Muâz, farzları en iyi bilen Zeyd’dir. Her ümmetin bir emini vardır bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde’dir.”¹⁹⁰

Hiz. Peygamber’in ashabının, ilmi altı kişide toplanıyordu. Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali, Muâz b. Cebel, Übeyy b. Ka’b ve Zeyd b. Sabit.¹⁹¹

Muâz’ı, ilim meclislerinde yaşlı da olsa herkes onu dinler, insanlar ihtilaf ettikleri meseleleri ona sorarlardı. Bu konuyu Ebû İdris el-Havlanî şöyle anlatıyor: Dimaşk mescidine girdim baktımki orda ön dişleri parlak bir genç var. Etrafında sahabenin yaşlılarından otuz kadar kişi bulunuyor. Bir konu hakkında ihtilaf ettikleri zaman konuyu ona sorarlar ve onun görüşünü kabul ederler. Bu gencin kim olduğunu sordum? Muâz b. Cebel olduğunu söylediler. Ertesi gün onu camide namaz kılariken gördüm. Namazını bitirinceye kadar onu bekledim. Sonra onun yanına giderek ona selam verdim. Ona seni Allah rızası için seviyorum dediğimde Allah için mi? diye sordu. Dedim ki evet Allah için dedim. Beni elbisemden kendisine doğru çekti ve dedi ki: Sana müjde ben Rasûlullah’ın şöyle dediğini işittim. “Cenab-ı Allah buyuruyor ki: Benim için birbirini seven, benim için beraber olan, benim için hediyeleşen ve benim için birbirini ziyaret edene rahmetim vacib olmuştur.”¹⁹²

Hiz. Ömer “Muâz olmasaydı, Ömer helak olurdu.”diyerek onun ilmini övmüştür.¹⁹³ Yine Hiz. Ömer bir hutbesinde “Kur’ân’ı öğrenmek isteyen Übeyy b. Ka’b’ın yanına, Feraizi bilmek isteyen Zeyd b. Sabit’in yanına, fıkıh öğrenmek isteyen Muâz b. Cebel’in yanına gitsin. Mal isteyende yanına gelsin. Çünkü Allah beni mala bir bekçi ve onu insanlara dağıtıcı kıldı,”¹⁹⁴ sözleriyle Muâz’ın fıkıh ilmindeki temayüzünü belirtmiştir.

¹⁹⁰ Ebû Ali Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübarek (h.1353), *Tuhfetu’l-Ahvezî Şerh Cami’ut-Tirmizi*, Medine, 1967, X, 3879.

¹⁹¹ İbn Sa’d, IV, 98.

¹⁹² İbn Sa’d, III, 586; ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Hüffâz*, I, 20.

¹⁹³ Zirikî, *el-A’lam*, VIII, 166.

¹⁹⁴ ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Hüffâz*, I, 20.

Muâz, insanları ilim öğrenmeye teşvik ederek şöyle derdi: “İlim öğrenin. Çünkü Allah rızası için ilim öğrenmek, Allah’tan korkmaktır. İlim öğreniminde bulunmak, Allah’a kulluk yapmaktır. İlim meselelerini tartışmak, Allah’ı yüceltmektir. İlmî araştırmalarda bulunmak Allah yolunda cihad etmektir. Bilmeyenlere bilmediklerini öğretmek, yoksula yardım elini uzatmaktır, hayır ve ecir kazanmaktır. Çünkü ilim, iyi ile kötüyü bildiren bir rehberdir, cennet yolunu gösteren bir klavuzdur. İlim sen yalnızken sana arkadaşdır, yabancı iken sana yoldaşdır, kederli iken seni eğlendiren kardeşdir, sevinç ve üzüntülerde senin elinden tutan bir dosttur. Düşmanlara karşı silahındır, dostlarına karşı zinet ve süsüdür. Cenâb-ı Allah ilim vasıtası ile birtakım kimseleri yüceltir, onları insanlara rehber ve önder kılar. Eserlerinden istifade edilir, görüş ve davranışlarına uyulur. Melekler onlarla arkadaşlık etmek ister ve kanatlarını onlara sürerler. Kuru, yaş, ne varsa hatta denizdeki balık ve sürüngenler, karadaki davar ve canavarlar bile onlara Allah’tan rahmet dilerler. Çünkü ilim yolu ile ölü kalpler dirilir, görmeyen gözler aydınlanır. Kişi ancak ilimle iyilerin mertebesine ve dünya ile ahrette en yüksek kemale erer. İlmî düşünce oruç tutmaya ve ilmî tartışma gece kalkıp namaz kılmaya sevap yönünden denktir. İlim ile yakınların hakkı gözetilir ve kötü iyiden ayırtdılır. İlim amelin önderidir. Amel de ilmin tabii ve peykidir. İlim ancak mutlu kişiye nasib olur. Şaki ve bahtı kara kimseler ilimden yoksun kalır.¹⁹⁵

Muâz b. Cebel vefat etmek üzereyken yanındakiler ağladılar. Muâz niçin ağladıklarını sordu. Yanındakiler,

-Senin ölümün ile ilmin sonu geleceği için ağlıyoruz, dediler. Muâz:

-İlim ile imanın sonu gelmez. Bunlar kıyamete kadar yerlerinde sabittirler. Onları arayan kimse mutlaka bulur. Onlar Allah’ın kitabı ile Allah’ın sünnetidir. Bir sözün doğru olup olmadığını öğrenmek istediğinizde Allah’ın kitabına başvurun. Allah kitabının doğruluğunu öğrenmek içinse hiçbir söze başvurmayın. İlmî de Ömer, Osman ve Ali’de arayın. Şayet bunları

¹⁹⁵ Ebû Nuaym, I, 239.

yitirirseniz, ilmi Uveymir, İbn Mesud Selman ve Yahudilikten dönme Abdullah b. Selam'da arayın. Ben Hz. Peygamber'den "Abdullah b. Selam cennete girenlerin onuncusudur." diye buyurduğunu işittim. Âlimin ayak kaymasından da sakının ve ilmi kim size verirse ondan alın. Batıl ise kimden gelirse gelsin onu reddedin." dedi.

Abdullah b. Selemeden başka bir rivayette şöyledir:

"Muâz b. Cebel hasta iken kendisine uğrayan bir adam ona baktıkça ağlıyordu. Muâz niçin ağladığını sorunca adam:

-Vallahi aramızda bulunan yakınlıktan ütürü veyahut senden bir dünya menfaati gördüğüm için ağlamıyorum. Ancak ben senden ilim öğreniyordum. Korkarım ki benim bu isteği yarıda kalmış olur, demiş, Muâz da onu şöyle teselli etmişti:

-Ağlama, zira ilim ve iman isteyen kimseye, Cenâb-ı Allah verir. Nitekim Hz. İbrahim aleyhisselam Zamanında yeryüzünde ne ilim ve ne de iman olduğu halde Cenab-ı Allah ona bu iki hasletide verdi.¹⁹⁶

a) Kur'ân'a Hizmeti

Muâz b. Cebel Hz. Peygamberle olan beraberliğinden, zekiliği ve ilme olan rağbetinden dolayı, Kur'ân ve sünnette derin bir bilgiye ulaşmıştır.

Muâz, Rasûlullah'ın vahiy kâtipliğini yapmıştır. Ayrıca o, Rasûlullah zamanında Kur'an'ı hıfzeden dört Hazreçliden biridir. Bunlar: Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Muâz b. Cebel ve Enes b. Malik'tir.¹⁹⁷ Bu konudaki diğer rivayetler de şöyledir: "Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Zeyd (Enes b. Malik'in amcazadesidir.) ve Muâz b. Cebel." "Rasûlullah zamanında şu altı kişi Kur'ân'ı Kerîm'i cemetmiştir. (ezberlemiştir.) Ubey b. Ka'b, Ebûdderda, Zeyd b. Sabit, Sa'd, Ebû Zeyd, ve Muâz b. Cebel."¹⁹⁸

¹⁹⁶ Ebû Nuaym , I, 234.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95.

¹⁹⁸ ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, VIII, 166.

Yukarıdaki rivayetlerden Muâz'ın Kur'ân'ı ezberlenmesinde büyük bir emeği geçtiği anlaşılmaktadır.

Muâz'ın Kur'ân'a en önemli hizmeti hiç şüphesiz Kur'ân'ın toplanmasında olmuştur. Kur'ân'ı Kerim'in dağınık bir halde bulunan âyetlerini bir araya getiren altı kişi içinde yer almıştır.¹⁹⁹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân'ın toplanmasını gerektiren ve zaruri hâle sokan haller ortaya çıkmaya başladı. Durumun vehâmetini nazarı itibâra alan râşid halifeler, bu ulvi vazifeyi yerine getirmişlerdir.

12/633 yılında vuku bulan Yemâme vak'asında birçok kurrâ sahâbinin şehid edilmesi, Kur'ân'n bir cild haline getirilmesinin en mühim sebebi olarak kabul edilebilir. Bu hadiseyi müşahede eden Hz. Ömer, bunun gibi birkaç hadisenin daha zuhur etmesi ile, Kur'ân-ı Kerim açısından büyük zararların doğabileceğini düşünmüş ve bu endişesini Halife Hz. Ebu Bekir'e açarak, Kur'ân'ın toplanmasının zaruretine onu ikna etmiştir.

Zeyd b. Sâbit'ten rivayet edilen ve konumuza ışık tutan bir hadis-i şerif şöyledir:

“Zeyd b. Sâbit dedi ki: Ebu Bekir Yemâme'de şehid olanların ölümünü müteakip, beni çağırttı. Ömer b. el-Hattab onun yanında idi. Ebu Bekir (bana şu sözleri) söyledi: “Ömer bana gelerek, Yemâme gününün şiddeti sırasında Kur'ân hafızlarının çoğunun şehid olduklarını, diğer sahnelerde de hafızların aynı hâle uğramalarıyla Kur'ân'dan birçoğunun zayi olmasından endişe ettiğini söyleyerek, Kur'ân'ın toplanmasını emretmem gerektiğini tavsiye etti”. Ömer'e “ Resûl'i Ekrem'in yapmadığı bir işi (sen) nasıl yaparsın? dedim. Ömer yemin ederek, bunun hayırlı bir iş olduğunu söyledi ve bana müracaata devam etti. Nihayet Cenâb-ı Hak, benim bu işe aklımı yatırdı, göğsüme ferahlık verdi. Ben de Ömer'in fikrine iştirak ettim. Zeyd: “Ebûbekir (bana) dedi ki: Sen genç ve akıllı bir adamsın, senin aleyhinde hiçbir şey söyleyemeyiz. Sen, Rasûlullah'a vahyi yazıyordun, Kur'ân'ı incele ve topla dedi. (Zeyd devamla) Allah'a yemin ederim ki, bana bir dağı taşımayı teklif

¹⁹⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, s. 719.

etselerdi, Kur'ân'ın toplanması hususunda ki (bu teklif) onun bana emrettiğinden daha ağır gelmezdi. (Onlara) Rasûlullah'(s.a.v.) in yapmadığı bir şeyi siz nasıl yapıyorsunuz?" dedim. (Ebu Bekir) "Vallahi bu bir hayırdır." dedi. Ebu Bekir bana müracaata devam etti. Cenâb-ı Hak, Ebu Bekir ile Ömer'in aklını yatırdığı ve göğsünü ferahlattığı gibi, benim de aklımı açtı ve göğsümü ferahlandırdı. Ben de Kur'ân'ı inceledim, (yazılı bulunduğu) hurma dallarından, beyaz ince taşlardan ve hafızların hafızalarından topladım. Hatta et-Tevbe suresinin son iki ayetini yalnız Huzeymetü'l-Ensâri'nin yanında buldum. (Toplanan bu sayfalar)vefat edinceye kadar Ebu Bekir'in yanında idi. Sonra hayatı boyunca Ömer'in yanında, daha sonra da Ömer'in kızı (Rasûlullah'ın zevcesi) Hafsa'nın yanında kaldı." ²⁰⁰

Muâz, Kur'ân'ı devamlı okumayı tavsiye etmiş ve şöyle demiştir:" Mutlu yaşamayı, şehitliği, haşır günü kurtuluşu, (haşrin) sıcağında gölgeyi, dalaletten hidayete erişmeyi diliyorsanız Kur'ân okumaya devam ediniz. Çünkü O, Rahman'ın kelâmıdır, şeytanın kötülüğünden korunmak için sağlam bir kaledir ve mizanda ağır basacak bir rüçhandır. ²⁰¹ Muâzdan kıraat vechi nakledilmiş kendilerinden kıraat vechi nakledilen sahabeler arasına girmiştir. ²⁰²

b) Sünnete Hizmeti

Muâz b. Cebel hadis rivayeti konusunda kendisinden az hadis rivayet edilen sahabeler arasında yer alır. İlme olan düşkünlüğü, Hz. Peygamber'e olan yakınlığına rağmen, ondan az hadis rivayet edilmesinin nedeni; otuz sekiz yıllık kısa bir ömre sahip olması ve ömrünün cihad meydanlarında geçmesidir. Ondandır 157 tane hadis rivayet edilmektedir. ²⁰³

²⁰⁰ İsmail Karaçam, *Kur'ân'ı Kerim'in Faziletleri*, 6. Basım, İstanbul, 1996, s. 43.

²⁰¹ Salih, A.Hamid, *Muâz b. Cebel*, s. 72.

²⁰² el-Kettâni, *et-Terâîbu'l-İdâriyye*, I, 126.

²⁰³ Ziriklî, *el-A'lam*, VIII, 166.

İmam-ı Şafiî de Muâz'ın hadis ilmindeki yerini şöyle dile getirmiştir. "Feraizle ilgili bir konuda birbirine zıt iki haber (rivayet) olsa, bunlardan Zeyd'in görüşüne uygun olanı tercih edilir. Bu konuda onun bir görüşü yoksa Muâz'ın görüşüne uygun olanı, onun da bu konuda bir görüşü yoksa Hz. Ali'nin görüşüne uygun olanı tercih edilir. Feraiz dışında bir konuda birbirine zıt iki haberden ise Muâz'ın görüşüne uygun olanı, bu konuda onun bir görüşü yoksa Hz. Ali'nin görüşüne uygun olanı tercih edilir."²⁰⁴

c) Öğrencileri:

Kendisinden hadis rivayet eden zatlar şunlardır: İbn Abbas, Ebû Mûsâ el-Eş'ari, İbn Amr, Abdurrahman b. Semüre, İbn Ebî Evfâ, Enes, Cabir, Ebû Tufeyl, Abdurrahman b. Ğunm, Ebû Müslim el-Havlanî, Ebû Abdullah es-Sanabihi, Ebû Vâil, Mesruk, Abdullah b. Şeddad b. el-Hadi, Esved b. Hilâl, Esved b. Yezid, Kays b. Ebi Hazm, Amr ibn Meymun el-Evdi, Malik b. Yehamir el-Saksaki, Yezid b. Umeyretu ez-Zebidi, Ebû İdris el Havlanî, Ebû Bahriye es-Sekuni, Ebû Tibetu el-Kelai, Ata b. Yesar, Abdurrahman b. Ebî Leyla²⁰⁵

Üsdü'l Ğabe'de de şunlar zikredilir:

Sahabeden: Ömer, Ömer'in oğlu Abdullah, Ebû Katade, Enes b. Malik, Ebû Umame el-Bahili, Ebû Leyle el- Ensârî, ve diğerleri.²⁰⁶

Muâz b. Cebel Yemen'de çok öğrenci yetiştirmiş, etrafında kendisinden Kur'ân'ı, dini hükümleri, helal ve haramı öğrenen bir öğrenci halkası oluşmuştur. Bunlar: Esved b. Yezid, Alkame b. Kays, Şureyh b. el-Haris el-Kadi, Mesruk b. el-Ecda', Amr b. Meymun el-Evdî ve Amr b. el-Şurahbil. Bunlardan Amr b. Meymun el-Evdi diyorki: Muâz b. Cebel, Rasûlullah'ın yanından deniz yolu ile Yemen'e geldi. Sesini yükselterek tekbir getiriyordu.

²⁰⁴ el-Kettâni, *et-Terâîbu'l-İdâriyye*, III, 149.

²⁰⁵ İbn Hacer, Ebû'l Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalani (852/1448), *Tezhibu't-Tezhib*, Haydarabad, 1327, X, 186-187.

²⁰⁶ İbnu'l Esîr, *Üsdül Ğabe*, V, 197.

Güzel sese sahip bir insandı. Ona sevgi duymaya başladım ve ondan Şam’da kendisi ölünceye kadar ayrılmadım. Abdullah b. Mes’ud’un Kufe’deki kendisinden fıkıh öğrenen Yemen’li bütün talebeler, Yemen’de Muâz b. Cebel’in yetiştirdiği talebelerdir.²⁰⁷

Tabiinden: Cünade b. Ebi Ümeyye, Abdurrahman b. Ğunm, Ebû İdris el Havlanî, Ebû Müslim el- Havlanî, Cübeyr b. Nefir, Malik b. Yehamir²⁰⁸ ve diğerleri.

C) Dînî ve Ahlâkî Özellikleri

Muâz b. Cebel’in dînî ve ahlâkî özellikleri konusunda kaynaklarda şu bilgilere rastlanır: Muâz, güzel yüzlü, iyi huylu, cömert, tatlı dilli, yiğit, adalet sahibi, müttaki ve çok sadaka veren biriydi.²⁰⁹ Bu konu ile ilgili şu rivayetler bildirilmektedir:

“Tebûk Seferinde Rasûlullah Ka’b b. Malik’i sormuştu. “Onu savaştan geri bırakan nedir?” demişti. Selemeoğullarından biri onun hakkında: Ya Rasûlallah! Ka’b’in ağır kumaştan olan iki takım elbisesi ve iki tarafına kibir ve gururlu bakması kendisini Medine’de alıkoydu, demiş. Muâz: “Söylediğin ne kadar da kötü. Vallahi ya Rasûlullah biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz”²¹⁰ diyerek onu savunmuş ve güzel ahlakını ortaya koymuştur.

Yine diğer bir rivayette Tebûk seferine katılmayan Ka’b b. Malik durumunu Hz. Peygamber’e aktarıyor; özrü bulunmadığı halde savaşa katılmadığını söylüyor. Hz. Peygamber “Sen doğru söyledin. Kalk Allah hakkında hüküm verinceye kadar bekle.” buyurunca, ben, kalktım Benû Seleme’den de bazı adamlar benimle beraber kalktılar. Bana bir özür uydurmamı tavsiye ettiler. Neredeyse Hz. Peygamber’e dönecektim. Yolda Muâz b. Cebel ve Ebû Katade’yi gördüm. Bana: “Arkadaşlarının sözüne uyma

²⁰⁷ Razî, Ahmed b. Abdullah b. Muhammed (460/1068), *Tarihu Medinetü San’a*, thk: Hüseyin b. Abdullah el-Amri, 1981, s. 249.

²⁰⁸ İbnu’l Esîr, *Üsdüil Ğabe*, V, 197.

²⁰⁹ İbn Sa’d, III, 587; Ebû Nuaym, I, 234–235,

²¹⁰ İbn Hişâm, IV, 177.

ve doğrulukta devam et. Muhakkakki Allah sana bir kurtuluş yolu ihsan edecektir inşaallah. Özür sahipleri doğru söylüyor iseler Allah onlardan razı olacak ve Peygamberine bildirecek. Eğer yalan söylüyorlarsa onları çok kötü bir şekilde kötülecek ve sözlerini yalanlayacak dediler.²¹¹

Bir başka rivayette ise yaptığı şu tavsiye onun ahlaki özelliğini ortaya koymaktadır: “Biriyle kardeş olursan; onunla tartışma, onu kötü görme, onun hakkında başkasından bilgi alma korkulurki bir düşmana rastlarda onda olmayan şeyleri sana söylerde ikinizi birbirinden ayırır.”²¹²

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Muâz son derece cömert bir insandır. Öyle ki elindeki malı dağıtmış, çok borç alarak fakr u zarurete düşmüştür. Borç sahipleri borçlarını isteyince, borcunu ödeyecek durumda olmadığı için borç sahiplerinden gizlenerek günlerce evinde kalmıştır. Bunun üzerine borç sahipleri durumu Rasûlullah’a bildirmiş, Rasûlullah da onu çağırtmıştır. Borç sahipleri Hz. Peygamber’den Muâz’dan haklarını almasını istemişler. Rasûlullah bunun üzerine “Ona sadaka verene (borcundan vazgeçene) Allah rahmet etsin.” buyurmuştur. Bir kısmı vazgeçmiş diğerleri ise bunu reddetmiş haklarını istemişlerdir. Hatta Muâz’ın kendilerine köle olarak verilmesini Rasûlullah’a teklif etmişler ancak bunu Hz. Peygamber reddetmiştir. Bunun üzerine Rasûlullah maddi durumunu düzeltsin diye onu Yemen’e göndermiştir.²¹³

Şu rivayette Muâz’ın cömertliğine delil teşkil eder: “Hz. Ömer birgün 400 dinarı bir keseye koyup kölesine der ki: “ Bunu Ubeyde b. Cerrah’a götür, sonra onun evinde biraz dur bak ne yapacak?” Kölesi onu alarak Ubeyde b. Cerrah’a verir. Ubeyde cariyesine çağırır ve parayı dağıttırır. Köle durumu Ömer’e bildirir. Bu sıra Ömer bir benzeri keseyi hazırlar ve bu sefer bunu Muâz’a yollar yine kölesine “bak bakalım Muâz paraya ne yapacak?” der. Köle keseyi Muâz’a götürür ve ona: “Mü’minlerin emiri bunları bazı ihtiyaçlarına harcama için gönderdi” der. Muâz da cariyesini çağırarak parayı

²¹¹ el-Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, III, 1050.

²¹² İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbâr*, II, 309.

²¹³ İbn Sa’d, III, 587.

dağıttırır. Bu durumu gören hanımı itiraz ederek “vallahi bizde muhtacız bize de ver.” der. O da kesede kalan son iki dirhemi hanımına verir. Köle geri dönerek durumu Ömer’e haber verince Ömer bununla mutlu olur ve: “Bunlar kardeşirler biri diğerindendir (aynıdırlar) diyerek memnuniyetini ifade eder”.²¹⁴

Muâz b. Cebel’in adalet konusundaki titizliğini şu rivâyetler sergilemektedir:

Muâz b. Cebel’in iki eşi vardı. Sıra kimde ise abdestini onun evinde alır, diğerinde almazdı. Sıra kimde ise diğerinin evinden su bile içmezdi Şam’daki hastalık sırasında vefat ettiklerinde aynı çukura konacaklardı. Hangisini önce indirecek diye aralarında kura çekti.²¹⁵

Onunla ilgili diğer bazı diğer rivayetleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Hz. Peygamber bir gün Muâz’a: “ Ey Muâz vallahi ben seni seviyorum. Muâz’da: Anam-babam sana feda olsun Ya Rasûlallah! Vallahi ben de seni seviyorum. Hz. Peygamber: Her namazın arkasında “Allahım! Seni zikretme, sana şükretme ve sana güzel ibadet etme hususunda bana yardım et” demeyi terk etme” buyurmuştur.²¹⁶

“Ferve el- Eşcaî: İbn Mesud ile beraber oturuyordum. İbn Mesud: Şüphesiz Muâz Allah’a itaat eden, Hakk’a yönelen bir önderdi. Ve hiçbir zaman müşriklerden olmadı.”dedi. Dedim ki: Ya Eba Abdurrahman Allahu Teala şüphesiz “İbrahim Allah’a itaat eden, Hakka yönelen bir önderdi, demiştir. (Bunu Hz.İbrahim için kullanmıştır.) İbn Mesud cümlesini tekrar etti.(söylediği cümleyi yine söyledi.) Söylediği sözü tekrar söylediğini görünce bunu kasten söylediğini anladım ve sustum. Bana dedi ki: Ümmetin ve Kanitin ne olduğunu biliyormusun? Dedim ki: Allah daha iyi bilir. Dedi ki ümmet; Hayrı bilen, Kânit ise, Allah’a itaat eden. Muâz b. Cebel de böyleydi. Hayrın

²¹⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I, 456.

²¹⁵ Ebû Nuaym, I, 234.

²¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII, 95.

muallimi, Allah'a ve Rasûlüne itaatkârdı. ²¹⁷ cevabını vermiş ve onu Hz. İbrahim'e benzetmiştir.

Kaynaklar Mûaz b. Cebel'in ibadete düşkünlüğü, zühd ve takva yaşamı hakkında bazı rivayetlere yer vermişlerdir. İbn Kuteybe'nin naklettiği bir duası şöyledir:

“Allahım biliyorsun ki, ne gündüzün dünyaya çalışmak ve ne de ağaç dikmek için dünyada yaşamayı sevmiyordum. Ancak uzun bir gecede yapılan ibadete tahammül etmek, şiddetli sıcaklardaki öğle vakti susamaya, âlimlerle zikir halkalarında diz dize yarışmak için dünyada yaşamayı seviyordum” ²¹⁸

“Yezid b. Umeyre Muâz'ın arkadaşlarındanı. Dedi ki: Muâz Allah'ı anmak için oturduğu her mecliste otururken muhakkak şunu derdi: “Allah hüküm sahibidir, âdildir, ismi yücedir, şüphede olanlar helak oldular” ²¹⁹

Muâz yaşayışında zühd ve takvaya büyük önem verirdi. Geceleri teheccüd namazı kılar ve namaz sonunda derdi ki: “Allah'ım şu anda gözler uykuda ve gökte yıldızlar parlamış durumda. Sen ise diri ve her an yaratıklarını gözetip duransın. Allah'ım cenneti gevşek istiyor, cehennemden yavaş kaçıyorum. Allah'ım bana yanında beni doğruya ulaştıracak bir yol kıl. Şüphesiz sen va'dinden dönmezsın.”²²⁰

Muâz, oğluna dedi ki: “Yavrucuğum namaz kıldığında namazını veda edenin namazı gibi, kesinlikle bir daha kılamayacak gibi kıl. Bil ki Yavrucuğum mümin iki hasene arasında ölür. Biri yaptığı diğeri ertelediği” ²²¹

“Allah'a güvende kavuşmak isteyen kişi ezan okunduğunda beş vakit namazını kılsın. Çünkü onlar hidayetin yollarındandır. Ve peygamberinizin size açtığı yollardandır. Bana: “Benim evimde namazgâhım var, orada namaz kılıyorum.”demesin. Çünkü eğer siz böyle yaparsanız peygamberinizin yolunu

²¹⁷ İbn Sa'd, II, 348; İbn Abdilberr, s.1407.

²¹⁸ İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbâr*, II, 309.

²¹⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 444.

²²⁰ İbnu'l Esîr, *Üsd'ü'l-Ğâbe*, V, 196.

²²¹ Ebû Nuaym, I, 234.

terk etmiş olursunuz. Şayet Peygamberinizin sünnetini terk ederseniz dalalete saparsınız.²²²

Bir adam Muâz'a bana bir şeyler öğret, dedi."Sözümü dinleyecek misin?" "Sana saygı gösterme hususunda pek istekliyim." "Öyleyse bir gün oruç tut, bir gün ye. (Gece) kalk namaz kıl ve uyu. Kazan fakat günah işleme. Müslüman olarak öl, mazlumun bedduasından sakın."²²³

Muâz b. Cebel: "Rasûlullah (s.a.v.) iftar edeceği zaman şöyle derdi: "Bana güç verip oruç tutmama yardım eden, rızık verip de iftarımı açtıran Allah'a hamd olsun."²²⁴

Enes b. Malik anlatıyor. "Muâz b. Cebel yanıma gedi. Rasûlullah'ın yanından geliyordu. Muâz dedi ki: "Gönülden ihlâslı olarak kim Allh'tan başka ilah olmadığına şهادet ederse cennete girer." Enes: Ben de Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına gittim ve: "Muâz bana senin "Kim gönülden ihlâslı olarak Allah'tan başka ilah olmadığına şهادet ederse cennete girer" sözünü nakletti. Peygamber Efendimiz "Muâz doğru söyledi." diye üç defa tekrar etti."²²⁵

Muâz, Rasûlullah'ın terkisinde Ufeyr isimli bir merkebe binmişti. Rasûlullah (s.a.v.) "Muâz'a: Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir biliyor musun?" Muâz Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. Rasûlullah (s.a.v.) "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı şudur: O'na ibadet edip, hiçbir şeyi ona ortak koşmamaları. Kullarında Allah üzerindeki hakları şudur: Ona şirk koşmayanlara azap etmemesi." Muâz: "Ey Allah'ın Rasûlü bunu insanlara müjdeleyeyim mi?" Rasûlullah "Hayır müjdeleme, çünkü tevekkül ederler. (Bu müjdeye sığınarak ibadeti ihmal ederler)"²²⁶

"İster kâfir-veya facir dedi-olsun gerçeği getiren herkesten kabul edin. Bilgenin de haktan sapmasından sakının." Şöyle denildi. "Kâfirin gerçeği

²²² Ebû Nuaym, I, 235.

²²³ Kandehlevî, IV, 216.

²²⁴ ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Hüffâz*, I, 21.

²²⁵ İbnu'l Esîr, *Üsd'ü'l-Ğâbe*, V, 195.

²²⁶ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 444.

söylediğini nerden bilelim.” O da : “gerçeğin üzerinde bir nur vardır.” dedi veya bu anlamda bir şey söyledi.²²⁷

“Ey İnsanlar, meydana gelmedikçe imtihan (bela, deneme) konusunda acele etmeyin, aksi halde şurada burada yokolup gidersiniz. Eğer meydana gelmeden önce acele etmezseniz, Müslümanlar kendisine sorulduğunda cevap verecek birinin içlerinde bulunmasından mahrum kalmazlar.”²²⁸

Bir gün Muâz Rasûlullah’ın (s.a.v.) yanına girdi. Rasûlullah ona: “Ey Muâz bu sabah nasılsın?” diye sordu. Muâz “Allah’a inanarak sabahlamış bulunuyorum.” dedi. Efendimiz “Her sözün bir doğruluk ölçüsü ve her hakkın bir hakikati vardır. Senin dediğinin doğruluk ölçüsü nedir?” Muâz: Ya Rasûlallah! Uykudan uyandığım hiçbir sabah yoktur ki akşamlayamayacağımı, kavuştuğum hiçbir akşam yoktur ki sabahlayamayacağımı ve attığım hiçbir adım yoktur ki, onun ardından ikinci bir adım atamayacağımı, sanmayayım. Ben ümmetlerden her birinin, beraberinde kendi Peygamberi ve Allah’ı bırakıp da taptığı putları olduğu halde dizüstü çökerek kendi amel defterini okumaya çağırıldığını gözümle görür gibiyim. Ben cehennemliklere ceza ve cennetliklere mükâfat verilirken onları temaşa eder gibiyim, dedi. Rasûlullah “Sen nasibini bulmuşsun. Elinden bırakma” buyurdu.²²⁹

Kays b. Mutatiye bir gün mescide geldiğinde aralarında Selman el-Farisi, Süheyb er-Rumi ve Bilal el-Habeşi’nin bulunduğu bir cemaate rastlayarak: “Diyelim ki Evs ile Hazrec kabileleri (Arap oldukları için) bu adamın (Rasûlullah) yardımında bulundular, ona hizmet ettiler. Ya şu adamların (Selman el-Farisi, Süheyb er-Rûmî ve Bilal el-Habeşi) burada ne işi vardır? dedi. Bunun üzerine Muâz b. Cebel kalkıp yakasından tuttu ve onu çeke çeke Peygamber Efendimiz’in yanına götürerek ona durumu anlattı. Hz. Peygamber de kızdı ve hemen mescide gidip halkı toplanmaya çağırdıktan ve halk da toplandıktan sonra minbere çıktı. Önce Allah’a hamd ve sena etti. Ondan sonra “Ey insanlar! Rab bir Rab’dır. Baba bir babadır, din bir dindir.

²²⁷ el-Kettâni, *et-Terâîbu’l-İdâriyye*, III, 156.

²²⁸ el-Kettâni, *a. g. e.* III, 172.

²²⁹ Kandehlevî, III, 26.

Arapça sizin ne babanızdır ne ananızdır. Arapça bir dildir. Kim o dili konuşursa o kimse Araptır”, dedi. Muâz ise İbn-i Mutatiye’nin yakasını bir türlü bırakmıyordu. Muâz, Hz. Peygamber’e “Ya Rasûlullah bu münafık hakkında ne diyorsun? dedi. Hz. Peygamber: “Vazgeç ondan, onu ateşe bırak!” buyurdu. Gerçekten de İbn-i Mutatiye Rasûlullah’dan sonra irtidad ederek mürtedler arasında öldürüldü.²³⁰

²³⁰ Kandehevî , II, 522.

SONUÇ

Müslümanlar için sahâbîler, fevkelâde bir önem arz etmektedirler. Çünkü onlar Kur'ân'ın indirilişine şahid olmuşlar ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını yakinen görmüşlerdir. Bu dinin bize ulaşmasında birinci derecede bir köprü vazifesini icra etmişlerdir. Sahâbîlerin Kur'ân'dan istinbatları, kaşılaşılan problemlerle ilgili ictihadları ve görüşleri bizler için bu dinin doğru anlaşılmasında, yorumlanmasında ve yaşanmasında önemli bir referanstır. Bu yüzden sahâbîlerin hayatlarının bilinmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Muâz b. Cebel Ensâr'ın ileri gelenlerinden bir sahabidir. Tam olarak adı: Muâz b. Cebel b. Amr b. Evs el-Ensârî el-Hazrecîdir. Künyesi, Ebû Abdurrahmandır. On sekiz yaşında Müslüman olmuştur. Rasûlullah ile birlikte bütün savaşımlara katılmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) onu Muhacirinden Abdullah b. Mesud ile kardeş yapmıştır. Muhammed b. Saîd: Muâz, uzun boylu beyaz tenli, güzel dişli, iri gözlü, çatık kaşlı ve kıvrıkcık saçlıydı, diye tanımlamıştır.

Muâz b. Cebel'in Yemen valiliği, kadılığı, zekât memurluğu, vahiy kâtipliği, Kur'ân muallimliği, fakihliği, mürşidliği ve din muallimliği gibi vazifeleri başarıyla icra etmiştir.

Muâz b. Cebel, sünnete son derece bağlı bir hayat yaşamıştır. Bir gün Hz. Peygamber mescidin kible duvarında tükürük görmüş ve bunun üzerine: "Her biriniz namazına durduğu vakit şüphesiz Rabbi ile münacat eder. Rabbi kendisi ile kible arasındadır. O halde hiçbiriniz kiblesine karşı tükürmesin. Mutlaka tükürmesi gerekirse, ya sol tarafına veya sol ayağının altına tükürsün." buyurmuştur. Bunun üzerine Muâz: İslâmiyeti kabul ettiğimden günden beri sağ tarafıma tükürmüş değilim. (Çünkü sağ tarafta insanın sevaplarını yazan melekler vardır.) demiş ve bu hareketiyle Rasûlullah'a ne kadar bağlı olduğunu göstermiştir.

O, hayatı boyunca Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de İslâmın hizmetinde olmuş, cephelerde ön saflarda yer almış, hiçbir fedakârlık ve hizmetten kaçınmamıştır. Nitekim Şam fetihleri esnasında çıkan Amvâs vebası salgınında birçok müslüman askerle birlikte o da şehit olmuştur. Kabrinin bugünkü Ürdün'ün Ğûr bölgesinde olduğu ve müslümanlar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmet, Önkal

—“Akabe”, DİA, II, 211, İstanbul, 1989.

—“Hazrec”, DİA, XVII, 143, İstanbul, 1998.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (279 / 892),

—Ensâbü'l-Eşrâf thk: Süheyl Zekkâr ve Rıyâd Ziriklî, Lübnan, 1996,

—Fütûhu'l Büldân, thk: Abdullah Enis et-Tabba' 1957,

—Fütûhu'l Büldân, çev: Mustafa FAYDA, Ankara, 1987.

Canan, İbrahim,

—Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Ankara, 1992.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,

—Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1989.

**Ebû Ali, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübarek
(1353/1934),**

—Tuhfetu'l-Ahvezi Şerh Camiu't-Tirmizi, Medine, 1967, X, 3879.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah (430/1039)

—Hilyetü'l Evliya, Mısır.

Hamidullah, Muhammed,

—İslâm Peygamberi çev: Salih Tuğ, (İrfan yayınevi), İstanbul, 1993.

Heysemi, Nureddin Ali b. Ebi Bekr (807/1404),

—Mecmaü-z Zevaid ve Menba'ü-l Fevaid, Beyrut, 1967.

Hudarî, Muhammed,

—Tarihü'l Ümeme-l İslâmiyye, Mısır, 1969.

İbn Abdi'l-berr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071),

—el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Mısır-

tsz.

İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (314 / 926),

—Kitabu'l-Fütûh, I. Baskı, Beyrut, 1986.

- İbnu'l-Cevzî**, Ebu'l Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî (597/1201),
—el-Muntazam fî Tarihi'l-Mulûk ve'l-Ümem, thk: M. A.Kadir Ata, Beyrut, 1992.
- İbnu'l-Esîr**, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630 / 1232),
—el-Kâmil fi't -Târîh, Beyrut, 1965,
—Üsdü'l-Ğabe, Kahire,1970.
- İbn Habîb**, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb (245 / 859),
—el-Muhabber –Beyrut-tsz.
- İbn Hacer**, Ebû'l Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (852 / 1448),
—Tehzibu't-Tehzîb, Haydarabad, 1327,
— el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, Kahire, h. 1328.
- İbn Hallikân**, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekr (681 / 1282),
—Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâizzaman, thk: İhsan Abbas, Beyrut, 1978.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmet b. Saîd el- Endelusî (456 / 1064),
—Cemheratu Ensâbi'l-Arab, Beyrut, 1983.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed Abdülmelik (218 / 833),
—es-Sîratu'n-Nebeviyye, thk: Mustafa es-Sekkâ ve arkadaşları, Beyrut, 1936.
- İbnu'l-İmâd**, Abdulhay Ebû'l-Felah (1089 / 1678),
— Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb, Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Kesîr**, İmadüddin Ebûl-Fidâ İsmail (774/1372),
—el-Bidâye ve'n-Nihâye, çev: Mehmet Keskin, İstanbul, 1994,
— el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut, 1995,
—Tefsir, thk: Muhammed Ali es-Sabûnî Beyrut, 1996.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276 / 889),
—Uyunu'l-Ahbâr, Kahire,1930,

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (230 / 844),
—et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, 1957.

el-İmâme ve's-Siyâse, (İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276 / 889)'ye nispet edilir), thk: Taha Muhammed Ez-Zeyni, Kahire, 1967.

İsmail Karaçam,

—Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 1996, s. 43.

el-Kalkaşendî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali ahmed (821 / 1418),

—Nihâyetü'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab, Beyrut, 1983,

Kandehlevî, M. Yusuf,

—Hayatü's-Sahabe, Kahire, 1968.

Kehhale, Ö. Rıza,

—Mu'cemu Kabâili'l-Arab, 3. Baskı, Beyrut, 1982.

el-Kettanî, Muhammed Abdülhay,

—Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebeviyye (et-Terâtibu'l-İdariyye), çev: Ahmet Özel, İstanbul, 1990.

el-Makdisî, Mutahhar b. Tahir (355/964),

—el-Bed'ü ve't-Tarîh, Beyrut, 1899.

Mahmut, ŞAKİR,

—İslâm Tarihi, çev: Ferit Aydın (Kahraman Yayınları), İstanbul, 1994.

Mûsâ, Güler,

—Muâz b. Cebel (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2001.

Mustafa, Fayda,

—“Amvâs”, DİA, III, 100, İstanbul, 1991.

—“Hz. Ebûbekir”, DİA, X, 106, İstanbul, 1994.

Razi, Ahmed b. Abdullah b. Muhammed (460/1068)

—Tarihu Medineti San'a, thk: Hüseyin b. Abdullah Amri, 1981.

Salih, A. Hamid,

—Muâz b. Cebel, Kahire, 1. Baskı, 1990.

Şemseddin Sami,

—Kamusu'l A'lâm, Mihran matbaası, İstanbul, 1969

eş-Şevkâni, Muhammed Ali es-San'ânî,

—Dürrü's-Sahabe fî Menakibi'l Karâbeti ve's-Sahabe thk: Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dımaşk, 1984.

Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd,

—Muâz b. Cebel, 2. Baskı, Dımaşk, 1988.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310 / 922),

—Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mulûk, Beyrut, 1962.

el-Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (207 / 822),

—Kitâbu'l-Meğâzî, Beyrut, 1984.

el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Yâ'kûb b. Ca'fer b. Vehb (284 / 895),

—Târîhu'l-Ya'kûbî, Beyrut, 1970.

Yâkût, el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah (626 / 1228),

—Mu'cemu'l-Büldân, Beyrut, 1957.

ez-Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1346),

—Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, thk: Şuayb el-Arnaut, Beyrut, 1985.

—Tezkiretü'l Hüffaz, İhyaü-t Türas el-Arabî, 1374.

—Tarihu'l-İslâm, thk: Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut, 1998.

ez-Ziriklî, Hayruddin,

—el-A'lâm Kâmûsu Terâcim, 3. Baskı, Beyrut, 1969.